

Proletersko zvanje, napadi na Krašić i borbe za vrijeme četvrte neprijateljske ofanzive

Trinaesta udarna postaje proleterska brigada »Rade Končar«

U vremenu od formiranja 13. udarne narodnooslobodilačke brigade Hrvatske »Josip Kraš« pa do sredine decembra 1942. došlo je do daljeg snažnog poleta NOB-e, naročito u zapadnim dijelovima Jugoslavije. Najznačajniji događaj iz tog perioda je svakako stvaranje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) na zasjedanju u Bihaću, 26. i 27. novembra, kao najvišeg političkog organa narodnooslobodilačke borbe jugoslavenskih naroda. Pored preastanjanja narodnooslobodilačkih odbora iz privremenih u stalne organe narodne vlasti došlo je i do daljeg jačanja oružanih snaga stvaranjem novih brigada, divizija i korpusa čime su stvoreni preduslovi za veće operacije i snažnije udare po okupatorima i njihovim saradnicima. Sve je to imalo jakog uticaja na dalje razgaranje oružane borbe i u krajevima u kojima je do tada zaostajala.

U Hrvatskoj su od glavnine postojećih brigada Naredbom br. 95 vrhovnog komandanta NOV i POJ Josipa Broza Tita od 22. novembra 1942. formirane, 6. 7. i 8. divizija i 1. hrvatski korpus. Prema toj naredbi u sastav 7. divizije pored 7. i 8. ušla je i 13. udarna brigada Hrvatske.¹ Ali pošto je 7. divizija djelovala sa dvije brigade na Baniji, a 13. brigada na Žumberku ona je zbog nepostojanja direktne veze samo formalno bila pod komandom štaba 7. divizije a stvarno pod komandom štaba 2. operativne zone Hrvatske. Ipak vodilo se računa i o toj formalnoj vezi. Tako Operativni štab hrvatskih i slovenskih udarnih brigada svoju zapovijest za napad na Krašić od 13. decembra 1942. dostavlja »na znanje« pored Glavnog štaba Hrvatske i Glavnog štaba Slovenije i komandantu 7. divizije.² I štab 13. udarne brigade je svoju zapovijest od 13. decembra dostavio »na znanje« štabu 7. divizije. A štab 1. korpusa NOV i PO Hrvatske u Pregledu akcija i operacija u vremenu od 20. novembra do decembra 1942. u odjeljku o 7. diviziji iznosi i borbe 13. udarne brigade, da bi taj odjeljak zaključio konstatacijom: »XIII udarna narodnooslobodilačka proleterska brigada »Rade Končar« spada u sastav VII divizije no praktički je ona djelovala pod rukovodstvom Štaba II operativne zone.«³ Formiranjem 16. brigade Hrvatske i njenim ulaskom u sastav 7. divizije krajem 1942. prestale su i te formalne veze 13. brigade s ovom divizijom.

U međuvremenu je zbog zasluga za razvoj narodnooslobodilačke borbe u Žumberku 13. udarna brigada postala proleterska i time se svrstala u red najelitnijih jedinica NOV Jugoslavije. Glavni štab Hrvatske izdao je 11. decembra 1942. Naredbu br. 30 u kojoj je pisalo: »Na predlog Centralnog komiteta Komu-

1 Zbornik, tom II, str. 200; Bilten Vrhovnog štaba NOV i POJ, god. II, br. 20, 21 i 22.

2 Zbornik, tom V, knj. 10, str. 143-145.

3 Zbornik, tom V, knj. 10, str. 239.

nističke partije Hrvatske a po odobrenju Centralnog komiteta komunističke partije Jugoslavije i Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, XIII Udarne narodnooslobodilačka brigada Hrvatske, radi njenog borbenog i junačkog držanja u borbama protiv talijanskog okupatora i domaćih izdajnika Bele garde i ustaša, zvat će se XIII udarna narodnooslobodilačka proleterska brigada »Rade Končar.«^{4,5}

Narodni heroj Rade Končar, sekretar CK KP Hrvatske, čije je ime nosila brigada od 11. decembra 1942. (Iz zbirke Muzeja revolucije naroda Hrvatske u Zagrebu)

gorske proleterske. Naredba Glavnog štaba Hrvatske o proleterskom zvanju stigla je u štab brigade osam dana kasnije od njenog izdavanja, 19. decembra. Vi jest je brzo prostrujala kroz sve jedinice i neizmjereno obradovala svakog borca i starješinu. »Kada smo drugovima iz XIII brigade saopćili«, pisao je štab 2. operativne zone 22. decembra 1942. Glavnom štabu Hrvatske, »daje njihova brigada

Naziv proleterska dodjeljivan je udarnim partizanskim brigadama koje su se poseono istakle borbenim i moralno-političkim kvalitetima. Bilo je to najveće priznanje i najveća počast kojoj su težile sve brigade Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Prema Statutu proleterskih narodnooslobodilačkih udarnih brigada, propisanom od Vrhovnog štaba, proleterske brigade su bile »vojne udarne formacije naroda Jugoslavije pod rukovodstvom Komunističke partije, čiji su borci iskovani u redovima naših herojskih partizanskih odreda u procesu borbe protiv okupatora i njegovih slugu.« - One su, dalje, bile »jemstvo za uspješnu borbu protiv okupatora i njegovih domaćih slugu, za uspješnu borbu protiv nacionalnog porobljavanja i ekonomskog ugnjetavanja. Otuda je služba u ovim brigadama najveća čast za svakog pojedinog borca... Ukazujući pravilan put borbe i svojim sopstvenim požrtvovanjem«, okupljale su oko sebe »sve slobodoljubive i napredne slojeve naroda« i na taj način činile »jezgro buduće armije.«⁶ Kao pokretne jedinice morale su uvijek biti spremne da djeluju gdje je to potrebno. Za razliku od ostalih jedinica NOVJ borci proleterskih brigada imali su kape sa crvenim petokrakama na kojima je bio izvezen srp i čekić, a brigade crvene proleterske zastave.

Od ukupno 14 brigada koje su dobile proletersko zvanje u toku NOR-a, 13. brigada bila je šesta po redu - iza 1. i 2. proleterske, 3. sandžačke, 4. i 5. crno-

4 Zbornik, tom V, knj. 10, str. 111.

5 Rade Končar, rođen 20. X 1911. u Končarevom Kraju nedaleko od Plitvičkih jezera. Kao metalski radnik i revolucionar je 1934. izabran za člana KPJ. Neposredno pred rat postao je sekretar CK KPH i član Politburoa CK KPJ. Organizator je oružanog ustanka u Hrvatskoj. U novembru 1941. uhvatili su ga ranjenog talijanski okupatori i uskoro osudili na smrt. Kada su ga poslije saopštenja presude upitali da li će tražiti pomilovanje odgovorio je: »Niti bih ga ja dao vama, niti ga od vas tražim.« Strijeljan je 22. V 1942. na Šubičevcu kraj Šibenika. Za narodnog heroja Jugoslavije proglašen je augusta 1942. godine.

6 Zbornik, tom II, str. 134 - 137: Bilten Vrhovnog štaba narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije, februar - mart 1942. godine.

postala proleterska svi su se mnogo radovali i obećali da će uvijek dostojno zastupati časno ime našeg heroja Rade Končara. Pred strojem saopćili smo svim borcima predlog našeg CK KPH, što su drugovi sa radošću i velikim simpatijama prema njemu prihvatili.«⁷ U zaglavlju njenih dokumenata prvi put se 22. decembra 1942. susreće naziv: 13. udarna narodnooslobodilačka proleterska brigada »Rade Končar«, dok se u običnom ophođenju upotrebljavao skraćeni naziv: 13. proleterska, a za borce Končarevci. I njeni bataljoni pored brojne oznake dobili su naziv proleterski. Pjesma »Mi mladi proleterii«, sada se češće i gromkije orila žumberačkim selima. Postala je neka vrsta brigadne himne.

Prvi napad na Krašić

Dok se zadržavala u rejonu Sošica, brigada je intenzivno prikupljala podatke o neprijatelju - ustašama i žandarmima u uporištima u zahvatu ceste Kalje - Željezno - Oštre - Kostanjevac - Krašić. Polazeći od opšte vojno-političke situacije, za koju je smatrao da je povoljna, i činjenice da se u Krašiću nalazi 40 žandarma i 6 finansa a u rejonu Željezno, Oštre, Kostanjevac 33. pripremna ustaška bojna, štab brigade predložio je štabu 2. operativne zone da napadne i zauzme Krašić. Pored vojno-političkih razloga zauzimanje Krašića zahtijevala je i teška situacija u bolnici koja momentalno nije raspolagala ni sa minimumom najneophodnijih lijekova i sanitetskog materijala, a u mjestu se nalazila velika apoteka. Da bi napad uspio trebalo ga je dobro obezbijediti od neprijatelja u Kostanjevcu i Oštrcu, kao i od Karlovca i Jastrebarskog, pa je štab brigade predložio da se u napadu angažuju i bar dva bataljona slovenačke udarne brigade »Ivan Cankar«.⁸

U vezi sa pripremanim napadom u štab 2. zone, u toku noći između 12. i 13. decembra, stigli su Marjan Dermastia i Lojze Popek, komandant i načelnik štaba udarne brigade »Ivan Cankar« i dogovorili se o zajedničkom učešću u napadu. Radi jedinstvenog rukovođenja napadom obrazovan je privremeni Operativni štab hrvatskih i slovenskih udarnih brigada u koji su ušli: Vojislav Ivetić kao komandant, Marko Belinić kao politički komesar, Marjan Dermastia, zamjenik komandanta i Lojze Popek zamjenik političkog komesara. Štab brigade je o svemu tome odmah obavješten.⁹

Na osnovu dogovora Operativni štab, 13. decembra, naredio je 13. udarnoj brigadi da se jednim bataljonom, ojačanim četom iz udarne brigade »Ivan Cankar«, napadne i zauzme Krašić, jednim bataljonom da se obezbijedi od neprijatelja u Oštrcu, s dvije svoje čete i dvije čete brigade »Ivan Cankar« od neprijatelja u Kostanjevcu i da s jednom svojom četom i jednom četom brigade »Ivan Cankar« obrazuje rezervu Operativnog štaba. Udarne brigada »Ivan Cankar« dobila je zadatak da s ostatkom snaga postavi obezbjeđenje prema Karlovcu i Jastrebarskom između Brlenića i Brezarića. Početak napada određen je za 21 sat 14. decembra.¹⁰

Štab 13. udarne brigade za napad na Krašić i likvidaciju neprijatelja odredio je 2. udarni bataljon (bez jedne čete), ojačan četom Slovenaca iz udarne brigade »Ivan Cankar«, minerskim vodom i dva minobacača. Za blokadu i praćenje neprijatelja u Oštrcu i zatvaranje pravca preko Bučara, određenje 1. udarni bataljon ojačan sa tri mitraljeza, s tim da kad počne napad na Krašić izvrši demonstrativni napad na Oštre radi vezivanja neprijatelja. Treći udarni bataljon (bez čete)

7 Zbornik, tom V, knj. 10, str. 280: Izvještaj štaba 2. operativne zone Hrvatske od 22. XII 1942. Glavnom štabu Hrvatske.

8 Arhiv VII, k. 719, br. reg. 42/3: Dopis štaba 13. udarne brigade od 12. XII 1942. štabu 2. operativne zone Hrvatske.

9 Zbornik, tom V, knj. 10, str. 136: Dopis štaba 2. operativne zone Hrvatske od 13. XII 1942. štabu 13. udarne brigade.

10 Zbornik, tom V, knj. 10, str. 143-145: Zapovijest Operativnog štaba hrvatskih i slovenskih udarnih brigada od 13. XII 1943. godine.

i dvije čete Slovenaca trebalo je da postave osiguranje prema Kostanjevcu kod Čunkove Drage i spriječe intervenciju neprijatelja u pravcu Krašića. Jedna četa 2. udarnog bataljona zadržana je u brigadnoj rezervi, a jedna četa 3. udarnog bataljona data je za rezervu Operativnog štaba. Za obezbjeđenje prema Karlovcu i Jastrebarskom angažovane su dvije čete Slovenaca iz udarne brigade »Ivan Cankar« u rejonu između Brezarića i Brlenića. Sve ceste koje vode prema Krašiću trebalo je prekopati na više mjesta kako bi se spriječio prolaz neprijateljeve motorizacije. Komandna mjesta Operativnog štaba i štaba brigade nalazila su se u Hrženiku. Po izvršenom zadatku jedinice su morale da se vrate u stare rezone rasporeda.¹¹

U toku 13. i 14. decembra u jedinicama su vršene pripreme za napad. Borcima je objašnjen politički značaj akcije i potreba da uspije. Međutim, 13. decembra, ustaše su iz Karlovca uputile jednu satniju 10. ustaške bojne a iz Skakavca takođe jednu satniju Željezničke pripravne bojne u Krašić da bi pojačale inače njegovu slabu posadu, jer su vjerovatno očekivale napad. Ove snage su se smjestile dijelom u zgradu pošte, gdje su se inače nalazili žandarmi, a dijelom u školu i okolne kuće. Za pojačanje posade štab brigade je doznao tek kad su jedinice izbile na 3 kilometra od Krašića ali se od napada nije odustalo.

Obuhvatajući Krašić s istoka i zapada, 2. udarni bataljon pod komandom zamjenika komandanta Stjepana Mikšića, zajedno s četom iz brigade »Ivan Cankar« s malim zakašnjenjem krenuo je u napad. Najprije je zauzeta pošta odakle je većina žandarma uspjela da pobjegne prema Pribiću. Zarobljeni su 1 žandarm i njihov komandir. Potom su razoružani finansi, a zatim se borba prenijela u rejon škole i crkve gdje su se grupisale ustaše i iz tvrdih zgrada davale jak otpor. Značajnu ulogu odigrao je minerski vod koji je uspio da poruši zid između apoteke i škole nakon čega se prodrlo u školu. Tek kad je škola zapaljena ustaše su, vidjevši da ne mogu više da se brane, počele da bježe u pravcu Pribića. Posljedni otpor prestao je 15. decembra oko 5 sati i Krašić je zauzet. Ličnom hrabrošću u napadu su se istakli kurir Vladimir Graf, vodnik Ilija Radošević, desetar Iso Tomaš i borac Rade Vlanić. Posebno se istakao vodnik Petar Ivković koji je poginuo u jurišu, inače jedan od najhrabrijih boraca u 1. proleterskom bataljonu Hrvatske i kasnije u brigadi. Istakao se i Drago Marušić, koji je smrtno ranjen i kasnije umro u bolnici.¹² Osim ova dva poginula 2. udarni bataljon je imao još 3 ranjena borca.

Ujutro rano dijelovi 33. pripremljene ustaške bojne intervenisali su iz Oštrca u pravcu Bučari ali su odbijeni od dijelova 1. udarnog bataljona. U tom sukobu poginuo je borac Ivan Detelić. Intervenciju oko dvije čete ustaša iz Karlovca od Lili su dijelovi udarne brigade »Ivan Cankar« kod Brezarića. Pošto su evakuisani ranjenici i plijen iz Krašića jedinice su se po naređenju štaba brigade oko 11 sati počele povlačiti u stare baze u rejon Sošica. Zbog nevojničkog Kretanja i zadržavanja u grupama pri prolasku zapadno od Oštrca od jedne minobacačke mine koju su ustaše ispalile iz tog sela ranjeno je 16 boraca. To je pokvarilo raspoloženje boraca i povoljan utisak poslije pobjede u Krašiću. Tako su ukupni gubici bili: 3 poginula i 19 ranjenih boraca. Gubici ustaša nijesu se mogli ustanoviti. Zaplijenjeno je: mitraljez, 2 puškomitraljeza, oko 20 pušaka, 7.000 metaka, 80 čebadi i manje količine razne vojne opreme.¹³ Za uspjeh na Krašiću štab brigade je Naredbom br. 12 od 20. decembra 1942. pohvalio borce 2. bataljona, a Petra Ivkovića proglasio herojem 13. udarne brigade i pozvao sve borce da se ugledaju na njega.¹⁴

Napad na Krašić predstavlja smjelu, dobro pripremljenu, brzo i energično izvedenu akciju. Objekat napadaje dobro izabran iako je sa svih strana na maloj udaljenosti bio okružen neprijateljskim garnizonima (Oštre, Kostanjevac, Jast-

11 Arhiv VII, k. 719, br. reg. 5-1/2: Zapovijest štaba 13. udarne brigade od 13. XII 1942. godine.

12 Arhiv VII, k. 720, br. reg. 15/9: Operativni izvještaj štaba 2. udarnog bataljona od 16. XII 1942. štabu 13. udarne brigade.

13 Zbornik, tom V, knj. 10, str. 189-193: Operativni izvještaj štaba 13. udarne brigade od 17. XII 1942. štabu 2. operativne zone Hrvatske.

14 Arhiv VII, k. 719, br. reg. 42/11.

*Top »Mali Marko« u naoružanju brigade dobijen od 4. kordunaške brigade, decembra 1942.
(Iz zbirke Muzeja revolucije naroda Hrvatske, Zagreb)*

rebarsko, Draganići, Ozalj). Zbog takvog položaja za obezbjeđenje su angažovane tri puta jače snage, nego za sam napadna mjesto. Iako je dolazak dvije ustaške satnije uoči napada znatno pojačao posadu i izmijenio odnos snaga sve je to anulirano brzim i odlučnim napadom. Kolebanja nije bilo. Za brigadu to je bio prvi napad na veće mjesto, pa je normalno daje do izražaja došlo i neiskustvo. U vezi s tim, štab 2. udarnog bataljona u operativnom izvještaju od 16. decembra štabu 13. udarne brigade dobro je primetio: »Ovaj puta imali smo pred sobom novi način ratovanja (ulične borbe) gaje se primjetilo da smo tu još početnici.«¹⁵

Napad na Krašić snažno je odjeknuo na čitavom Žumberku i okolini. Pored vojnog on je imao i veliki politički značaj za dalje jačanje NOB-e u toj oblasti, pa i u samom Zagrebu. Štab 2. operativne zone Hrvatske 19. decembra 1942, izdao je Saopćenje o borbi u Krašiću u kom je dao presjek borbe i rezultate napada istakavši visoku »svijest naših partizana u borbi protiv narodnih neprijatelja.«¹⁶ Na prijedlog štaba brigade i štab zone Naredbom br. 11 od 28. decembra 1942. proglasio je narodnim herojem Petra Ivkovića koji je u Krašiću »junačkom smrću poginuo u borbi za oslobođenje hrvatskog naroda«, kako je to pisalo u naredbi.¹⁷ Međutim, štab zone nije imao pravo da proglašava narodne heroje. To pravo u to vrijeme imao je samo Vrhovni štab, tako da Petar Ivković iako je stvarno bio istaknuti junak nije »proglašen« za narodnog heroja.

Između dva napada na Krašić

Povratkom u rejon Sošica 13. udarna brigada nastavila je s vojno-političkom obukom i kulturno-prosvjetnim radom prema ranijim planovima rada, kao i političkim djelovanjem u mjestima rasporeda. Već 17. decembra štab brigade

¹⁵ Arhiv VII, k. 720, br. reg. 15/9.

¹⁶ Zbornik, tom V, knj. 10, str. 222-223.

¹⁷ Zbornik, tom V, knj. 10, str. 319-320.

održao je sastanak sa štabovima bataljona i komandama samostalnih jedinica i analizirao napad na Krašić s osvrtnom na stanje u jedinicama. To su narednih dana uradili i štabovi bataljona zajedno s komandama četa. U tom vremenu je vojni sud, obrazovan pri štabu 1. udarnog bataljona zbog narušavanja lika narodnog borca, nediscipline, opijanja, pljačke, samovoljnog napuštanja položaja i drugog, i pored prethodnog ukazivanja na greške, osudio na smrt strijeljanjem jednog borca. Kazna je izvršena 20. decembra 1942. pred strojem.¹⁸

Poslije zauzimanja Suhora u brigadu su počeli stupati pojedinci dobrovoljci, a neposredno nakon uspjeha u Krašiću su OK KPH za Pokuplje i Komanda žumberačkog vojnog područja, preko narodnooslobodilačkih odbora u Radatovićima, uspjeli mobilisati oko 80 novih boraca, najvećim dijelom omladinaca, od kojih su 64 stavljena na raspolaganje brigadi. S obzirom da su to bili omladinci koji nijesu služili vojsku, štab brigade je za njih organizovao 15-dnevni vojno-politički kurs (Kurs omladinskih pitomaca) radi upoznavanja s linijom NOB-e, rukovanjem oružjem i najnužnijim elementima iz borbene obuke. Kurs je radio u Kaštu, a počeo je 18. decembra 1942. po unaprijed napravljenom planu rada.¹⁹ Sa njim su rukovali Dragan Bulat, komandir (inače komandir mitraljeske čete) i Velibor Donković, politički komesar. Po završetku kursa najveći dio omladinaca trebalo je da popuni brigadu a manji dio da se stavi na raspolaganje Komandi žumberačkog vojnog područja s tim što je trebalo poštovati slobodno izraženu želju svakog pojedinca. Oni su po završetku kursa (6.1 1943) svi dobrovoljno ostali u brigadi.

Već drugog dana rada kursa OK KPH za Pokuplje je od dijela kursista organizirao aktiv SKOJ-a koji je politički djelovao do kraja kursa. Istog dana kurs je posjetio Marko Belinić i održao kursistima duži govor. Umjesto političke nastave, kursisti su 20. decembra učestvovali na narodnom zboru u Kaštu na kome je i hor 1. proleterskog bataljona pjevao borbene i revolucionarne pjesme.

U tom vremenu došlo je do manje formacijske promjene u brigadi. Naime, Naredbom br. 12 štaba 13. udarne brigade od 20. decembra 1942. dotadašnji vod za vezu postao je četa za vezu. Za njenog komandira postavljen je Stevan Paić, a za političkog komesara Ivan Butković. Komandir 1. i 2. čete 2. udarnog bataljona postali su Milan Radović Čokara i Dmitar Macura. Namjera štaba brigade bila je da i od minerskog vođa formira minersko-antitenkovsku četvu ali ta zamisao nikad nije realizovana.²⁰ Po naređenju Glavnog štaba Slovenije u noći između 21. i 22. decembra preko Krke u Sloveniju prebacila se udarna brigada »Ivan Cankar,« tako daje na Žumberku od operativnih jedinica ostala samo 13. udarna narodnooslobodilačka proleterska brigada »Rade Končar«.

U međuvremenu oko 10 sati 19. decembra, 33. pripremna ustaška bojna sa dvije satnije izvršila je ispad iz Oštrca prema Kokotama, Visoču i Plavcima gdje su bile raspoređene dvije čete 2. proleterskog bataljona dok mu se 3. četa nalazila u Buličima. Ustaše su iznenadile 2. proleterski bataljon, potisle njegove slabije dijelove od Kokota i zauzele Plavce, a zatim i Visoče. Dijelovi bataljona su se uz borbu povukli prema Kordićima uz gubitke od 2 ranjena i jednog poginulog boraca.²¹ Toga dana 3. proleterski bataljon zatekao se u rejonu Sošice, So-

18 Arhiv VII, k. 720, br. reg. 9/8: Presuda Vojnog suda pri štabu 1. bataljona 13. udarne brigade od 19. XII 1942. godine.

19 Radi ilustracije navodimo šta je toga dana rađeno: »Vojnički rad: I o stražama: štaje straža, kakvih ima, šta su znaci raspoznavanja i upotreba znakova. O smjenama stražara, dužnosti stražara, postupak stražara na stražarskom mjestu. II Opis puške mauzer - glavnih dijelova. Sklapanje i rasklapanje zatvarača. Teorijsko objašnjavanje nišanjenja u nišansku tačku. Propitivanje. III Zaduženje s karabinima i objašnjavanje kako treba da se čuva karabin. Kratko objašnjenje rukovanja s talijanskim i francuskim karabinom. Propitivanje pređenog rada. IV O vojničkoj disciplini i vojničkoj organizaciji. Politički rad: 1. Kakav je to imperijalistički rat i ko ga vodi? 2. Kojim momentom imper. rat se pretvara u narodnooslobodilački rat? 3. Kratak prikaz svih zaraćenih država. 4. Detaljni prikaz fašizma i okupatorske metode. 5. O počecima narod, oslobod. borbe s par primjera o herojstvu« (Arhiv VII, k. 719, br. reg. 8/7: Izvještaj o radu kursa omladinskih pitomaca u Kaštu od 18. XII 1942. štabu 13. udarne brigade).

20 Arhiv VII, k. 719, br. reg. 42/11.

21 Njegovo ime nije se moglo ustanoviti.

pote, Hum (trig. 737), Mitraljeska četa u G. i D. Badovincima i 1. proleterski bataljon u rejonu Dančulovići, Brašljevica, Radovica. Kod njega se zatekao i komandant brigade. Nemajući tačan uvid u situaciju zbog spore kurirske veze on je ovaj bataljon pokrenuo u napad u bok neprijatelja kod Visoča. Istovremeno se i 2. proleterski bataljon pripremio za protivnapad. Međutim, kad su ove jedinice krenule u napad neprijatelj se povukao u Oštre, zapalivši prethodno nekoliko kuće u Visoču. Nakon toga su dijelovi brigade zauzeli stari raspored.²² Ovog dana je jedna patrola 2. proleterskog bataljona iz zasjede na cesti Kalje - Kostanjevac napala kamion s ustašama i 7 ubila i 7 ranila.

Vjerojatno plašeći se napada 13. proleterske brigade, 33. pripremna ustaška bojna napustila je 24. decembra Oštre i povukla se preko Kostanjevca u rejon Begovo Brdo - Prekrižje. Osjetivši to 2. proleterski bataljon je iz Visoča krenuo za njom, dok je 1. proleterskom bataljonu naređeno da se prebaci u Dvorišće i izviđa u pravcu Krašića i Prekrižja. »Kada su naše jedinice 24. o. mj.« napisao je štab 2. operativne zone 29. decembra u izvještaju političkom komesaru NOV i PO Hrvatske, »ušle u sela Oštre i Kostanjevac, seljaci su dočekali našu vojsku kolačima, mesom, vinom itd. Čuli su se glasovi: 'Ipak ie vrug odnio ustaše, i dalje: 'Jedva smo čekali da vas vidimo da protjerate ovu bandu koja stalno puca i uznemirava nas u našem životu.«²³ U Oštrcu narod je 25. decembra slobodno proslavio Božić, a poslije mise održan je kod crkve zbor kome je prisustvovalo preko 300 ljudi iz tog i okolnih sela.

Smatrajući da postoje uslovi da se 33. pripremna ustaška bojna razbije, dok se ne utvrdi u rejonu Begovo Brdo - Prekrižje, štab brigade je u dogovoru s političkim komesarom 2. operativne zone odlučio daje napadne. Naredio 1. proleterskom bataljonu da likvidira ustaše u Prekrižju, a 2. proleterskom bataljonu u Begovom Brdu. Trećem proleterskom bataljonu dao je zadatak da s jednom četom u rejonu Strmca obezbijedi napad od neprijatelja u Krašiću, a s jednom u rejonu kote 345 od neprijatelja u Željeznom, dok je treća četa trebalo da obrazuje brigadnu rezervu kod štaba brigade. Nedavno formirana terenska četa Komande žumberačkog vojnog područja, koja je za ovu akciju pridodata 3. proleterskom bataljonu, imala je zadatak da motri na ustaše u rejonu Kalje - Gornja Vas. Za komandno mjesto štaba brigade, prištapske jedinice i brigadno previja-lište određeno je selo Baroni. Napadnje trebalo aa počne u 18 sati 25. decembra.²⁴

Zbog ispresjecanosti zemljišta i njegovog nepoznavanja jedinice nijesu stigle da u određeno vrijeme napadnu ustaše. Pored toga neposredno prea početak napada, štab 1. proleterskog bataljona je od svog informativnog (obavještajnog) oficira i informativnog oficira brigade obavješten da se neprijatelj nalazi u Bukovici, 2 kilometra jugozapadno od Prekrižja, pa je u napad na njega uputio jednu četvu a sa dvije čete u 21 sat napao ustaše u Prekrižju. Međutim, u Bukovici nije bilo neprijatelja ali je odvajanjem jedne čete umanjena jačina udara na Prekrižje, gdje su ustaše pružile jak otpor i uspjele da odbiju napad. I pošto ni ponovljeni juriš nije uspio, 1. proleterski bataljon se po naređenju štaba brigade povukao u Konjarić Vrh oko jedan i po kilometar zapadno od Prekrižja. U ovom napadu bataljon ie imao 8 ranjenih boraca. Posebno se istakao Ljuban Hajdino-vić koji je i sam bio ranjen od bombe.²⁵

Ni napad 2. proleterskog bataljona na Begovo Brdo nije počeo u određeno vrijeme, a ni napad četa nije bio jednovremen. I pored upornosti boraca i svih nastojanja da se neprijatelj savlada u tome se nije uspjelo. Ujutro bataljon se povukao u Oštre. Poginuo je Rađe Vlajnić, a tri borca su ranjena, među kojima i komandir čete Milan Radović Čokara.²⁶ »Kada je došao prvi ranjeni drug do am-

22 Arhiv VII, k. 720, br. reg. 10/9: Izvještaj štaba 2. proleterskog bataljona od 19. XII 1942. štabu 13. proleterske brigade i Arhiv VII, k. 719, br. reg. 4/4: Izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 19. XII 1942. štabu 2. operativne zone Hrvatske.

23 Zbornik, tom V. knj. 10, str. 463.

24 Arhiv VII, k. 719, br. reg. 15/2: Zapovijest štaba 13. proleterske brigade od 25. XII 1942. godine.

25 Arhiv VII, k. 720, br. reg. 29/6: Operativni izvještaj štaba 1. proleterskog bataljona od 26. XII 1942. štabu 13. proleterske brigade.

26 Arhiv VII, k. 720, br. reg. 23/9: Operativni izvještaj štaba 2. proleterskog bataljona od 26. XII 1942. štabu 13. proleterske brigade.

bulante«, napisao je politički komesar 2. operativne zone u izvještaju od 29. decembra 1942. političkom komesaru Glavnog štaba Hrvatske, »pjevao je pjesmu »Mi mladi proletari«. Krv mu je curila iz rane, i sigurno je izgubio pola litre krvi, ali je još uvijek bio pun zanosa i želje za borbom protiv ustaških krynika. Takvo raspoloženje uglavnom je vladalo kod svih boraca naše brigade.«²⁷

U toku noći neprijatelj niotkuda nije pokušao da pruži pomoć napadnutim ustašama. Tek ujutro slabiji dijelovi krenuli su iz Željeznog prema Kostanjevcu ali su brzo vraćeni natrag od jedne čete 3. proleterskog bataljona. Koliki su bili ukupni gubici neprijatelja nije se moglo ustanoviti.

»Glavni razlozi neuspjeha su«, kako je to ocijenio štab brigade, »nadmoćnost neprijatelja u ljudstvu i automatskom oružju, nejedinstvenog odnosno, ne istovremenost napada oba bataljona.«²⁸ No i pored toga stiče se utisak da napad nije dobro pripremljen, da je obavještajna služba podbacila i da se neefikasnost i sporost veze negativno odrazila na ishod borbe. Kad jedinice krenu u napad s njima je teško održavati vezu i uticati na ishod borbe bez tehničkih sredstava, jer su kuriri spori i nesigurni, kao i signalne veze.

S obzirom da je postojalo raspoloženje i uvjerenje kod boraca i starješina da bi ponovljeni napad uspio, štab brigade odlučio je da se naredne noći sa dva bataljona napadne samo Prekrižje uz obezbjeđenje prema Krašiću i Begovm Brdu. Za napad su ponovo određeni 1. i 2. proleterski bataljon.²⁹ Tokom dana izvršene su pripreme, ali je neprijatelj ne sačekavši napad zahvaćen strahom pobjegao u Krašić. To su ustaše i same priznale. Komandant Operativnog područja Karlovac javio je u 17 sati 26. decembra u Zagreb: »33. pripremna bojna (2 sata koja su branila prostor Kostanjevac - Prekrižje) samovoljno napustila položaj i povukla se u Krašić, a jedan dio bojne uz sve nastojanje časnika nije se zadržao ni u Krašiću, već je produžio odstupanje prema Karlovcu. U susret bjeguncima prema Draganiću upućujem 1 sat sa zadatkom da ih zaustavi. - Molim poslati mi odmah u Draganić 1-2 sata da bi mogao tu polu bojnu nasilno razoružati. Molim odobrite sastav tzv. prijekog suda, da bi mogao kratkim (putem) postupkom pobunjenike likvidirati.«³⁰

Nakon demoralizacije i izvlačenja 33. pripreme ustaške bojne prema Krašiću, 13. proleterska brigada »Rade Končar« razmjestila se s 1. proleterskim bataljonom u Prekrižju i Brezovici, 2. proleterskim bataljonom u Begovom Brdu, Kostanjevcu i Oštrcu i 3. proleterskim bataljonom u Sopotama, Sošicama i Cerniku. Odmah je pristupila temeljitom onesposobljavanju ceste Krašić - Kalje za saobraćaj. Pretpostavljajući da bi dijelovi 13. ustaške bojne iz Željeznog mogli pokušati proboj prema Krašiću, 3. proleterski bataljon je po naređenju štaba brigade 29. decembra sa dvije čete postavio zasjedu južno od Željeznog kod sela Šinkovići i Tomaševići. Međutim, namjera ustaša bila je da se iz Željeznog izvuku prema Kalju i Gornjoj Vasi u kojoj se nalazilo Zapovjedništvo (štab) 13. ustaške bojne i ustaški komandant Žumberka. Oni su uputili jednu satniju ustaša iz Kalja u Željezno i kad se ova zajedno s posadom, koja se nalazila u školi, počela da izvlači, jedna četa 3. proleterskog bataljona krenula je na juriš i natjerala ustaše u panično bjekstvo goneći ih do Drašći Vrha. Ubijeno je i ranjeno 10 ustaša i zaplijenjena manja količina municije i vojničke opreme. Smrtno je ranjen puškomitraljezac Adam Vorkapić.³¹

Protjerivanjem 33. pripreme ustaške bojne iz Oštrca, Kostanjevca, Begova Brda i Prekrižja, kao i dijelova 13. ustaške bojne iz Željeznog 13. proleterska brigada znatno je proširila svoju bazu. Ovladala je dijelom ceste Samobor - Stoj-

27 Zbornik, tom V, knj. 10, str. 465: Komesarski izvještaj štaba 2. operativne zone od 29. XII 1942. političkom komesaru NOV i PO Hrvatske.

28 Arhiv VII, k. 418, br. reg. 16/1-3/1: Operativni izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 27. XII 1942. štabu 1. korpusa Hrvatske i štabu 2. operativne zone.

29 Arhiv VII, k. 7/9, br. reg. 18-1/2: Zapovijest štaba 13. proleterske brigade od 26. XII 1942. godine.

30 Zbornik, tom V, kni. 10, str. 492.

31 Arhiv VII, k. 720 A, br. reg. 28/11: Operativni izvještaj štaba 3. proleterskog bataljona od 29. XII 1942. štabu 13. proleterske brigade.

draga - Gornja Vas - Krašić i stvorila uslove za napade i likvidaciju preostalih neprijateljskih uporišta na njoj. Istovremeno je napravila otvor za lakši i brži pristup iz Žumberka cesti i željezničkoj pruzi Karlovac - Zagreb, radi udara po ovim vitalnim komunikacijama za neprijatelja.

Pored vojnog značaja zadnji uspjesi brigade veoma pozitivno su odjeknuli na Žumberku i u političkom pogledu. O tome nam svjedoči i politički izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 28. decembra 1942. upućen štabovima 1. korpusa i 2. operativne zone Hrvatske u kome je, pored ostalog, konstatovano: »Našim uspješnim akcijama na sektoru Oštre - Kostanjevac - Krašić u mnogome se popravila politička situacija u ovim krajevima. Narod do sada dosta nesiguran, osjetivši snagu naše vojske i oružja, kao i slabosti ustaša, počeo je gledati sa više povjerenja u nas. Zadnji naši uspjesi izazvali su povoljno komentarisanje naših uspjeha u cijelom Žumberku. U razgovoru sa seljacima često puta primjećujemo u zadnje vrijeme da nas nazivaju »naša vojska« što ranije nije bio slučaj... Uticaj HSS-a ovdje je vrlo slab ili nikakav. Mržnja prema Talijanima očituje se u svakom razgovoru o Talijanima. Nepovjerenje prema ustašama svakim danom sve više raste, narod sve više uviđa da su ustaše obična pljačkaška banda. Uvijek ističu kolika je razlika između nas i ustaša.«³²

Nakon uspjeha uslijedilo je i priznanje. Štab 2. operativne zone Naredbom br. 11 od 28. decembra 1942. pohvalio je komandni kadar i borce 13. proleterske brigade. »U posljednim uspješnim borbama«, pisalo je u Naredbi, »borci naše XIII udarne proleterske brigade »Rade Končar« pokazali su veliko junaštvo i visoku svijest za oslobođenje našeg naroda, i uništenje okupatora, i ostalih neprijatelja naše domovine. Borbe u Krašiću, Visoču, Begovom Brdu, Prekrižju te ostalim dijelovima Žumberka, pokazale su, da naši borci smjelim jurišem znadu uništavati neprijatelja našeg naroda, ma kako on bio utvrđen.«³³ U to vrijeme brigada je brojala 471 borca.³⁴

Radi bolje organizacije kulturno-prosvjetnog rada i da bi jedinice živjele intenzivnijim kulturnim životom, kao i radi pokretanja i izdavanja brigadnog lista, štab brigade pred kraj 1942. godine formirao je politički odjel koji su sačinjavali Ante Tikulin, Vladimir Božac i Dragan Knapić. Odjel je imao zadatak da pomaže u radu političkog komesara brigade i njegovog zamjenika.³⁵ Na Prvom kongresu Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije (USAOJ) 27. decembra 1942. u Bihaću među 365 delegata iz svih krajeva Jugoslavije nalazili su se i Vojislav Tikulin i Petar Lamza kao predstavnici omladine 13. proleterske brigade, dok je na Pokrajinskoj konferenciji SKOJ-a za Hrvatsku 2. januara 1943. u Slunju prisustvovala Vida Cijan, borac 1. čete 3. proleterskog bataljona.

Uspjesi brigade i oslobađanje veće teritorije doprinijeli su i boljem radu Komande žumberačkog vojnog područja. Za zamjenika komandanta postavljen je Josip Žganac (28. XII) vodni delegat iz 13. proleterske brigade. Organizovane su partizanske straže u općinama Radatovići i Sošice, dok je Terenska četa postala čvrsta vojna jedinica. U tom vremenu pored stvaranja seoskih narodnooslobodilačkih odbora u općinama Sošice i Vivodina, počele su pripreme i za osnivanje općinskog narodnooslobodilačkog odbora Sošice. Obavještavajući o svemu tome političkog komesara Glavnog štaba Hrvatske, štab 2. operativne zone je u svom komesarskom izvještaju od 29. decembra 1942. napisao: »Organizaciju AFŽ-a, također formiramo u Žumberku. Općina Radatović cijela je organizovana, veliki dio općine Sošice, a sada se radi na formiranju organizacije u Vivodini, Krašiću i Kalju. Savez mlade generacije također je formiran u svim selima općine Radatović, u većem dijelu općine Sošice, djelomično u Vivodini, a sada se radi i u općini Kalje.«³⁶

32 Arhiv VII, k. 720, br. reg. 13-1/1.

33 Zbornik, tom V, knj. 10, str. 319-320.

34 Arhiv VII, k. 719, br. reg. 13/6: Pregled brojnog stanja i naoružanja 13. proleterske brigade 28. XII 1942. godine.

35 Arhiv VII, k. 720, br. reg. 13-1/1: Politički izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 28. XII 1942. štabu 1. korpusa i štabu 2. operativne zone Hrvatske.

36 Zbornik, tom V, knj. 10, str. 467.

Poseban problem za štab 2. operativne zone bila je bolnica u kojoj je krajem 1942. godine bilo 108 ranjenih i bolesnih boraca, skoro svi iz 13. proleterske brigade, a imala je samo jednog ljekara i jednu medicinsku sestru. Da bi se poboljšale smještajne prilike, bolnica je proširena izgradnjom dvaju paviljona pored postojeće barake a u pripremi bila je izgradnja i trećeg gdje bi se vršile hirurške intervencije. Već pomenutom Naredbom br. 11 od 28. decembra 1942, štab zone postojećoj bolnici dao je naziv Glavna bolnica (iako se u Naredbi kaže da se osniva) i imenovao njenu upravu. Upravnik je postao dr Adolf Šumski, politički komesar Dane Štimac, zamjenik političkog komesara Drago Romanović i intendant Nikola Heraković (svi osim Štimca iz 13. proleterske brigade).³⁷ U tome vremenu i brigada je dobila novog referenta saniteta. Poslije prvog napada na Krašić smjenjen je dr Taler a postavljen Rade Aralica, operativni oficir 3. proleterskog bataljona.

Drugi napad na Krašić

Sredinom decembra 1942, Glavni štab Hrvatske obavijestio je štab 2. operativne zone Hrvatske da će do kraja godine uputiti na Žumberak, 4. udarnu brigadu Hrvatske iz sastava 8. kordunaške divizije. Planirano je da na Žumberku ona ostane oko 15 dana i pojača dejstva 13. proleterske brigade, kojoj je trebalo da donese jedan top i minobacač. Vijest je mnogo obradovala i štab zone i štab 13. proleterske brigade. U vezi s tim, pored ostalih priprema, štab brigade je povremeno upućivao patrole radi izviđanja i stvaranja mogućnosti za prebacivanje 4. udarne brigade preko Kupe istočno i zapadno od Metlike. Poslije dužeg iščekivanja ona je, pod komandom Petra Kleuta, komandanta i Mile Martinovića, političkog komesara, preko Bosiljeva obilazeći Karlovac i Metliku sa zapada 30. decembra stigla u rejon Suhor - Bušinja Vas i o tome obavijestila štabove 2. operativne zone, 13. proleterske brigade, udarne brigade »Ivan Cankar« i Istočnodolenjskog partizanskog odreda.³⁸

Slijedećeg dana u selu Četošić u štabu 2. operativne zone održanje sastanak s komandantima i političkim komesarima 4. udarne i 13. proleterske brigade i utvrđen plan zajedničkih akcija. Za prvu je isplaniran napad na Krašić, jer se smatralo da je on »najmekanija tačka« u ustaškom posadnom sistemu na Žumberku i da će njegovu posadu biti »najlakše slomiti«. Za drugu akciju planiran je napad na Kalje i likvidacija preostalih ustaških posada na cesti Samobor - Kalje - Krašić, odnosno potpuno čišćenje Žumberka od neprijatelja. Nakon toga predviđeni su napadi na Ozalj i Samobor a u perspektivi i napad na Metliku. Za rukovođenje operacijama formiranje Operativni štab 4. udarne i 13. proleterske brigade u koji su ušli Petar Kleut kao komandant, Marko Belinić, politički komesar, Joco Tarabić, zamjenik komandanta i Božo Spaček, kao zamjenik političkog komesara. Štab zone je o svemu ovome obavijestio Glavni štab Slovenije i zamolio ga da na Žumberak uputi brigadu »Ivan Cankar« kako bi se i ona uključila u pomenute akcije.³⁹

Operativni štab je raspolagao podacima da se u Krašiću nalazi posada od oko 300 ljudi, uglavnom ustaša 33. pripremljene bojne s nešto žandarma i par domobrana, naoružanih s jednim minobacačem, 3 mitraljeza, 14 puškomitraljeza i puškama. Smatralo se da je moral ustaša dosta slab jer su već bježali pred partizanima iz Oštrca, Begovog Brda i Prekrižja. Vezu su održavale s posadama u Draganićima i Karlovcu. Stvarno u Krašiću se pored 33. pripremljene nalazila i 35. ustaška bojna, zatim jedan vod oružnika i jedna satnija 3. obkoparske bojne (inženjerski bataljon), koja je prije par dana iz Karlovca prebačena u Krašić i od-

37 Zbornik, tom V, knj. 10, str. 319 i 466.

38 Zbornik, tom V, knj. 10, str. 353-354; Operativni izvještaj štaba 4. udarne brigade 8. divizije od 30. XII 1942. štabu 1. korpusa NOV Hrvatske.

39 Zbornik, tom V, knj. 11, str. 355-357; Izvještaj štaba 2. operativne zone od 4.1. 1943. Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske.

Pjevački hor brigade sa Antom Tikulinom u Pribiču, Žumberak, pred odlazak na položaj kod Stojdrage, januara 1943. (Iz albuma 13. proleterske u Muzeju revolucije naroda Hrvatske, Zagreb)

mah počela da ga utvrđuje. Prema ustaškim podacima posada je imala 450 ljudi,⁴⁰ a prema talijanskim oko 600 što je najvjerovatnije.⁴¹ Za tri dana koliko se utvrđivala posada je uspjela da iskopa nekoliko rovova i da izgradi nekoliko bunkera. Zajedno s grobljem glavnu otpornu tačku i težište odbrane predstavljala je kapela Sv. Jan (tako je ubilježena na karti a narod je zove S. Ivan), na uzvišenju zapadno od Krašića, koja je bila pretvorena u snažan bunker, dok je u samom mjestu nekoliko zidanih zgrada podešeno za odbranu. S obzirom da je Krašić od Karlovca udaljen 25 a od Zagreba 55 kilometara, ustaše su iz ovih mjesta mogle brzo da intervenišu u slučaju napada. U Kalju i Gornjoj Vasi nalazili su se dijelovi 13. ustaške bojne.

Krašić je predstavljao jedan od važnijih političkih centara i uporišta HSS-a, a zahvaljujući neprijateljskom držanju nekih njegovih funkcionera i ustaše su preko njih uspjele da ostvare izvjestan uticaj na pojedine porodice. Držanjem Krašića ustaše su obezbjeđivale i veoma važne komunikacije između Zagreba i Karlovca a mogao im je i da posluži kao baza i oslonac za ispade na oslobođenu teritoriju Žumberka. Zbog svega toga su i vojni i politički razlozi zahtijevali da se napadne i zauzme što bi se pozitivno odrazilo na dalje jačanje NOB-e u čitavom regionu.

Prema planu Operativnog štaba napad na Krašić trebalo je da izvrše dva bataljona 13. proleterske brigade sa sjeverozapada i zapada i jedan bataljon 4. udarne brigade s juga, dok je jedan bataljon 4. brigade trebalo da blokira mjesto sa sjevera i istoka. Jedan bataljon 13. i jedan bataljon 4. brigade trebalo je da blokiraju ustaše u Kalju i onemoguće im intervenciju prema Krašiću, dok je jedan bataljon 4. brigade imao zadatak da zatvori pravac od Draganića i Karlovca u regionu Brlenića. Napad je trebalo izvesti tako što su bataljoni određeni za napad imali zadatak da izbiju na liniju Hržnik - Brezarić - Krupače - Donji Pribić - Novaković Gorica - Strmac - Hržnik i potpuno zatvore obruč oko Krašića, 1. janua-

40 Zbornik, tom V, knj. 11, str. 329-330: Telegram pukovnika Tomaševića iz Karlovca od 2.1 1943. Glavnom stožeru ustaške vojnice.

41 Zbornik, tom V, knj. 11, str. 433: Obavještenje talijanske Više komande oružanih snaga »Slovenija - Dalmacija« od 21. I 1943. gospodinu generalu komandantu divizije »Lombardijak«.

ra do 10 sati, a od 19 sati 1. januara do 5 sati 2. januara, pripucavanjem sa svih strana da uznemiravaju neprijatelja vodeći računa da se štedi municija. Početak napada određenje 2. januara u 5 sati s tim da bataljon 4. brigade istočno od Krašića samo demonstrira napad kako bi privukao neprijatelja na tu stranu i time olakša izvršenje zadatka ostalim bataljonima⁴²

Štab 13. proleterske brigade izdao je 1. januara 1943. Zapovijest br. 10 i naredio: 2. proleterskom bataljonu ojačanom s jednim minobacačem, da napada sa sjeverozapada od Strmca ka groblju i crkvi u centru Krašića i 1. proleterskom bataljonu (bez jedne čete) da napadom sa zapada od Hrznika zauzme kapelu Sv. Jan i zajedno s 2. proleterskim bataljonom i 2. bataljonom 4. udarne brigade, koji je napadao s juga od Brezarića, likvidira neprijatelja u Krašiću. Treći proleterski bataljon, ojačan s dva mitraljeza, zajedno s 1. bataljonom 4. brigade dobio je zadatak da blokira neprijatelja u Kalju i Gornjoj Vasi na liniji Višći Vrh - Hartje, a 4. bataljon 4. udarne brigade da osigura napad od neprijatelja u Draganićima i Karlovcu posjedanjem položaja u rejonu Brlenića. Treći omladinski bataljon »Joža Vlahović« 4. udarne brigade blokirao je Krašić s istočne strane na liniji Donji Pribić - Krupače i obezbjeđivao napad od neprijatelja u Jastrebarskom. Jedna četa 1. proleterskog bataljona, ostatak mitraljeske čete, koji nije bio pridodat bataljonima i minerski vod, u čiji je sastav ušla i minerska desetina 4. udarne brigade, obrazovali su brigadnu rezervu kod komandnog mjesta štaba 13. proleterske brigade u Hrzniku, gdje se nalazilo i komandno mjesto Operativnog štaba. Brigadno previjalište nalazilo se u selu Kučer. Pod komandnom štaba brigade nalazila se i baterija od dva brdska topa 65 mm, koje je donijela 4. udarna brigada i od kojih je jedan, po naređenju Glavnog štaba Hrvatske, za stalno dodijeljen 13. proleterskoj brigadi.⁴³ Topovi nijesu imali nišanskih sprava.

Poslije završenih priprema bataljoni 13. proleterske i 4. udarne brigade krenuli su po snijegu i hladnom vremenu, prema Krašiću i do 19 sati 1. januara 1943. na određenoj liniji potpuno zatvorili obruč oko mjesta. Trebalo je da tada otpočnu s pripucavanjem na neprijatelja radi njegovog uznemiravanja i iznurivanja. Međutim, pošto nijesu dobro razumjeli zapovijest štaba 13. proleterske brigade, štabovi 1. i 2. proleterskog bataljona krenuli su sa četama odmah u napad umjesto sutradan u 5 sati. Nastupajući s dvije čete od Hrznika 1. proleterski bataljon se uspio približiti na svega 30 metara ispred rovova kod kapele Sv. Jan pretvorene u veliki bunker. Tu ih je zaustavio stražar pitanjem ko ide, a zatim opalio metak i uzbunio ustaše koje su odmah otvorile vatru iz pušaka i automatskog oružja. Dalje nastupanje četa bilo je zaustavljeno uz gubitke od 2 poginula i 8 ranjenih boraca. Izostao je juriš. Kurir je obavjestio štab brigade, koji je naredio da se čete povuku u Hrznik a na položaju ostanu manji broj boraca koji će u toku noći povremeno pripucavati na neprijatelja⁴⁴

Za to vrijeme, napadajući od Strmca 2. proleterski bataljon uspio je da s jednom četom zauzme staro groblje na sjevernoj periferiji Krašića i da ga održi čitavu noć, dok je četa koja je napadala u zahvatu ceste prema pošti u Krašiću bila prisiljena da se vrati na polazni položaj za napad.⁴⁵

Napadima 1. i 2. proleterskog bataljona u toku noći poremećen je plan napada Operativnog štaba. Bataljoni su se zamorili i pretrpjeli gubitke a neprijatelj se pripremio za očekivani napad. Uzbudeni su i okolni neprijateljski garnizoni. Umjesto u 5 sati, kako je to planom bilo predviđeno, 1. proleterski bataljon ojačan svježim vodom svoje čete koje se nalazila u brigadnoj rezervi prešao je u napad u 6,15 sati po gustoj magli. Ustaše su ga dočekale snažnom mitraljeskom vat-

42 Arhiv VII, k. 725, br. reg. 1/1: Zapovijest Operativnog štaba 4. udarne i 13. proleterske brigade za 1. I 1943. godine.

43 Zbornik, tom V, knj. 11, str. 7-11: Zapovijest štaba 13. proleterske brigade br. 10 od 1.1. 1943. godine.

44 Arhiv VII, k. 729, br. reg. 12-1/8: Operativni izvještaj štaba 1. prolet. bataljona od 6.1. 1943. štabu 13. proleterske brigade.

45 Arhiv VII, k. 729, br. reg. 12-1/8: Operativni izvještaj štaba 1. proleterskog bataljona od 6.1. 1943. štabu 13. proleterske brigade.

rom tako daje uspio malo da napreduje u pravcu kapele Sv. Jan. Kad je svanulo, i kad se digla i magla, borci su se našli u veoma teškom položaju - na snijegu kao lako uočljive mete za neprijateljeve mitraljeze. Jedan dio se uspio povući, dok je 1. četa ostala na dostignutom položaju i pretrpjela teške gubitke. Da bi se zauzela kapela dovučen je top na udaljenost 700 metara od nje. Počeo je neposredno gađati, ali su rezultati bili slabi. Ubrzo se ponovo spustila magla pa je gađanje prekinuto. Tek kad se magla ponovo digla nešto poslije 10 sati nastavljen je napad i gađanje topom. Od 7 granata 3 su pogodile kapelu-bunker, a jedna rov ispred nje. Već kod prvog pogotka, ustaše su počele da napuštaju kapelu i da se povlače u mjesto. U 10,15 sati 1. proleterski bataljon je zauzeo kapelu, glavni čvor odbrane Krašića. Gotovo čitava 1. četa izbačena je iz stroja. Ostalo je samo nekoliko njenih boraca sposobnih za borbu. Pored ostalih poginuo je njen komandir Rade Baić, od granate našeg topa, dok je politički komesar Stanko Filipović teže ranjen. U toj borbi ranjen je i zamjenik komandanta brigade Milan Žeželj.

Drugi proleterski bataljon je dovukavši svježu četvu u staro groblje u 5 sati sa njom prešao u napad na neprijatelja u novom groblju ali bez uspjeha, pa se ova povukla u staro groblje. Kad se magla digla, ustaše su izvršile protivnapad na ove dvije čete i odbacili ih do Hutina. Položaj je zauzela 3. četa, ali je i nju neprijatelj nešto kasnije odbacio od Krašića nanijevši joj osjetne gubitke.

Za sve to vrijeme bataljoni 4. udarne brigade napadali su ustaše s juga i istoka ali ni na jednom pravcu nijesu uspjeli da izvrše prodor u odbranu neprijatelja.

Poslije zauzimanja kapele otpor neprijatelja počeo je da slabi. U koncentričan napad na Krašić, gdje je neprijatelj nastavio da pruža otpor iz pojedinih zgrada, prešli su svaki na svom pravcu 1. i 2. proleterski i 2. i 3. bataljon 4. udarne brigade. Neprijatelj je trpio sve veće gubitke i kad je vidio da će biti savladan krenuo je oko 13 sati u proboj iz obruča u zahvatu glavne ceste prema Draganićima, a sa jednom grupom prema Ozlju. Pojedinci su nastojali da se sakriju na tavanima, u podrumima, štalama i drugdje, ili da se presvuku u civilna odjela. Jedna ustaška satnija, jačine oko 130 vojnika, vidjevši da se neće uspjeti probiti zabarikadirala se u Vatrogasnom domu odakle je nastavila da pruža otpor jednoj četi 2. proleterskog i dvjema četama 2. bataljona 4. udarne brigade - koje su je blokirale. Ustaše su vjerovatno nastojale da se održe do noći, pa da se tada pod zaštitom mraka pokušaju probiti iz Krašića. Međutim, kad je privučen top u neposrednu blizinu i opaljen svega jedan metak u zgradu ustaše su se predale. Time je pred samu noć borba za Krašić završena. Ustašama koje su se probijale prema Draganićima nanijeti su teški gubici od jedinica 4. udarne brigade tako da je samo mali broj uspio da stigne u Karlovac. I grupa koja je pokušala da se probije prema Ozlju bila je razbijena.

Još u toku noći između 1. i 2. januara jedna satnija ustaša i vod talijanskih lakih tenkova iz Karlovca i jedna četa 2. bataljona talijanskog 74. puka iz Jastrebarskog, krenuli su u pomoć posadi u Krašiću ali ih je upornom odbranom u prijedopodnevnom satima kod Brlenića 4. bataljon 4. udarne brigade primorao da se povuku natrag nanijevši im osjetne gubitke.⁴⁶ Nešto poslije podne uslijedila je nova intervencija. Ustaški komandant Operativnog područja Karlovac pukovnik Tomašević sa 120 ustaša pokušao je da se na istom pravcu probije u Krašić ali bez uspjeha. U 15.10 sati depešom je, pored ostalog, izvijestio Glavni stožer ustaške vojnice: »Pokušao sam osobno sa 120 ljudi oko 12,30 sati probiti se do Krašića, nisam uspio... Prijeti opasnost svim selima od Draganića do Jaske (Jastrebarsko - T. R). Tražim pojačanje i to znatno pojačanje. U protivnom ne odgovaram za ništa.«⁴⁷ Iz suprotnog pravca nije bilo intervencije. Naprotiv, 13. ustaš-

46 Zbornik, tom V, knj. 11, str. 334—336: Telegram Komande talijanskog 5. armijskog korpusa od 3. I. 1943. Višoj komandi oružanih snaga »Slovenija - Dalmacija«.

47 Zbornik, tom V, knj. 11, str. 329-330.

ka bojna, 2. januara, povukla se iz Kalja i Gornje Vasi, a zatim i iz Novog Sela, prema Stojdragi i Samoboru. U napuštenu sela ušao je 3. proleterski bataljon.

U napadu na Krašić potpuno su razbijene 33. i 35. ustaška bojna i četa inženjerije. Ubijeno je oko 200 i zarobljeno 227 ustaša, 87 domobrana i 10 žandarma. Među poginulima bio je i komandant posade. Zaplijenjeno je: kamion, 2 motocikla, minobacač s nešto mina, 5 mitraljeza, 9 puškomitraljeza, 389 pušaka, oko 50.000 metaka, nekoliko stotina bombi,⁴⁸ 300 šinjela, 300 pari odijela, 300 pari cipela i razna druga vojnička oprema.

Naši gubici u ljudstvu bili su veoma veliki. Iz 4. udarne brigade poginulo je 9 i ranjeno 22 borca.⁴⁹ Iz 13. proleterske brigade ranjen je 41 borac, a poginulo 30 - Milan Milošević, Đoko Gledić, Pero Rašić, Mika Galinac, Duka Macut, Ivica Matic, Dušan Nježić, Mile Vranješ, Niko Damjanović, Đoko Rajaković, Viktor Košuta, Milan Šipek, Nikola Plavac, Slavko Barbarić, Marko Zlučak, Pavao Rajaković, Rade Baić, Petar Vinko, Rade Roknić, Simo Utvić, Vjekoslav Bjelušić, Miško Krajačić, Nikola Vorkapić, Drago Španjol, Jovan Dobrić, Dušan Radović, Andrija Antić, Ljuba Babić, Žarko Milanović i Mato Matejčić.⁵⁰

Obostrano veliki gubici najrječitije govore o žestini borbe. »Borba u Krašiću bila je vrlo teška«, napisao je u svom izvještaju 8. januara 1943. politički komesar 2. operativne zone političkom komesaru Glavnog štaba Hrvatske, »ali unatoč tome neprijatelj je ipak morao sagnuti šiju... Ovakvih boraca, ovakve vojske kao što su ove dvije brigade historija sigurno ne poznaje. Pod najtežim uslovima, po brisanom prostoru kuda je neprijatelj tukao iz bacača mina i mitraljeza, oni su se neumorno i neustrašivo privlačili neprijateljskim položajima. Padne jedan drug ranjen drugi mrtav, jedni ga izvlače pod neprijateljskom vatrom, a drugi hrabro nastupaju prema Krašiću. Ranjeni drugovi od XIII brigade nisu jaukali, nego su pjevali svojim borcima sve dotle dok nisu bili odvedeni u pozadinu... Naročito valja istaknuti držanje boraca Proleterske brigade, koji su pod najtežim uslovima izvlačili svoje ranjene drugove i njihovo oružje... Isto je potrebno istaknuti držanje Omladinskog i IV bataljona IV brigade, kao i sam štab ove brigade.«⁵¹

U operativnom izvještaju od 6. januara 1943. štabovima 1. korpusa i 2. zone Hrvatske, štab 13. proleterske brigade odao je priznanje borcima 1. i 2. proleterskog bataljona za »veliku hrabrost i požrtvovanje« istakavši da su se naročito istakli »svi borci I čete I bataljona sa komandrom i komesarom čete. Komandir čete drug Rade Baić poginuo je od granate našeg topa. Komesar čete drug Stanko Filipović, iako teže ranjen u ruku, nije napuštao položaj već ga je obilazio i dizao moral kod boraca. Obojica su se pokazali kao neustrašivi proleterci. Neustrašivi i naročito hrabri pokazali su se borci III čete I bataljona. Predvođeni svojim komandrom i komesarom, drugovima Palčićem Nikolom i Kursar Antonom, borci Dijanović Tomo, zamjenik komesara, Radulović D Mitar, zamjenik komandira, Bižić Nikola, vodnik, Žajić Mile, desetar, Kombol Rudolf, mitraljezac, Vozner Stevo, Balaban Franjo, Dragosavljević Grujo, Mraović Petar, Rajaković Janko i Maurić Franjo jurišali su prvi u mjesto i sukobili se sa tri stotine ustaša, pred kojima se nisu povukli, nego su 30 ubili, 14 zarobili, a ostale stjerali u zgradu. Sam komandir, drug Palčić Nikola, iako ranjen u ruku, nije ostavljao borce, već je zajedno s njima nastavio gonjenje neprijatelja i sam iz pištolja ubio trojicu ustaša i kroz sve vrijeme dok je bila borba nije ostavljao borce. Osim njih naročitu požrtvovanost je pokazala i omladinka drugarica Skorić Milka koja je ranjena izvukla puškomitraljez poginulog druga. Pohvalu zaslužuje i komandni kadar, odnosno štab bataljona radi svoje požrtvovanosti. Borci II bataljona i niži i komandni kadar zaslužuju svaku pohvalu. II četa i ovog puta pokazala se naj-

48 Arhiv VII, k. 106, br. reg. 6-1/1; Naredba br. 5 Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 15.11.1943. godine.
49 Joco Tarabić i Ignjatije Perić, Četvrta kordunaška NOU brigada, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1977, str. 74.

50 Arhiv VII, k. 721, br. reg. 3/3; Štab 13. proleterske brigade, 6.1 1943, Popis poginulih drugova.

51 Zbornik, tom V, knj. 11, str. 57-62.

boljom četom tog bataljona« (komandir Ljuban Vrga, politički komesar Dragan Vujić Spaho - T. R.).⁵²

Napad na Krašić je tipičan primjer napada na naseljeno mjesto. Uz to je izveden u teškim meteorološkim uslovima - zima, snijeg i magla koja je zbog razilaženja i spuštanja imala negativnog uticaja na gubitke boraca. Operativni štab 4. udarne i 13. proleterske brigade prethodnim potpunim okruženjem Krašića, a zatim koncentričnim napadom uz jaka obezbjeđenja, išao je na potpuno uništenje ili zarobljavanje njegove posade. Pri tome, stiče se utisak da se mogla primijeniti bolja taktička varijanta napada. Umjesto što se poslije zatvaranja obruča oko neprijatelja pristupilo njegovom uznemiravanju, pri čemu je zbog nesporazuma došlo do toga da su dva bataljona 13. proleterske odmah krenula u napad, čime je bio poremećen plan, trebalo je ići na iznenađenje, brz i energičan napad u toku noći a ne čekati dan i frontalno napadati preko otkrivenog zemljišta pokrivenog snijegom gdje je svaki borac bio lako uočljiv kao meta. Takav način dejstva više bi bio u duhu partizanske taktike iznenadnih, smjelih i brzih napada od primjenjene varijante čime bi se vjerovatno izbjegli veliki gubici. Da se moglo postići iznenađenje, govori primjer s dijelovima 1. proleterskog bataljona koje je neprijatelj stražar zaustavio pitanjem ko ide.

Nameće se zaključak daje i borbeni poredak za napad mogao biti cjelishodniji. Rasporedom jedinica nije izraženo težište napada, a ono je očito bilo na pravcu Hržnik - Sv. Jan - Krašić. Međutim, iz 1. proleterskog bataljona koji je napadao na tom pravcu, umjesto daje ojačan, uzeta je jedna četa za brigadnu rezervu. Suviše je respektovana 13. ustaška bojna u rejonu Kalje - Gornja Vas prema kojoj su postavljena dva bataljona a na pravac od Draganića, koji je teže braniti i na kome su se mogle očekivati jače snage od Karlovca i Zagreba, samo jedan bataljon. Očito da se prema Kalju mogao postaviti samo jedan bataljon, a jedan zadržati u brigadnoj rezervi ili rezervi Operativnog štaba. Na izbor taktičke varijante napada vjerovatno je uticalo i to što je Operativni štab raspolagao podacima o manjoj jačini posade nego što je stvarno bila i da joj je moral dosta slab, što govori o tome da je podbacila obavještajna služba. Sa službom veze i ovog puta je bilo teškoća. Kuriri su sporo dolazili i pokazali su se nesigurni, a signalna veza nije mogla da funkcioniše zbog magle. Značajnu ulogu je odigrao top neposrednim gađanjem pri zauzimanju kapele Sv. Jan i Vatrogasnog doma, mada je od njegovih granata bilo žrtava i na našoj strani. Ipak odlučujući faktor za postizanje pobjede bio je visoki borbeni moral boraca i stariješina izražen u masovnom junaštvu, upornosti i žrtvovanju za izvršenje zadatka. Borci i stariješine stekli su još jedno dragocjeno iskustvo u osvajanju naseljenih mjesta.

Zauzimanje Krašića i uništenje dviju ustaških bojni, što predstavlja najveći poraz ustaša na Žumberku u toku NOR-a, imalo je ogroman vojno-politički značaj za dalje jačanje i učvršćenje pozicija NOB-e ne samo u Žumberku već i u široj okolini. A bjegstvom ustaša iz Kalja, Gornje Vasi i Novog Sela gotovo čitav Žumberak je bio oslobođen što je stvaralo uslove i za mobilizaciju novih boraca u partizanske jedinice. Popuna novim borcima bila je veoma aktuelna za 13. proletersku brigadu jer je spala na svega 464 borca,⁵³ što je bilo njeno najniže brojno stanje u toku NOR-a. Od zarobljenih domobrana, većinom Muslimani, 28 je dobrovoljno stupilo u brigadu, raspoređeni su najvećim dijelom u 2. proleterski bataljon, 6. januara, jer je on imao najveće gubitke u napadu na Krašić ali je ubrzo većina od njih dezertirala.

U oslobođenom Krašiću odmah je počela da radi Komanda mjesta Krašić sa Grgom Milašinčićem kao komandantom na čelu. Prvog dana po oslobođenju, 3. januara, održanje narodni zbor kod crkve na kome je prisustvovalo oko 300 ljudi koji su pažljivo saslušali Marka Belinića koji im je govorio o narodnooslobodilačkoj borbi, vojno-političkoj situaciji u svijetu i kod nas, o Komunističkoj partiji,

⁵² Zbornik, tom V, knj. 11, str. 65.

⁵³ Arhiv VII, k. 723, br. reg. 2/12: Pregled brojnog stanja i naoružanja 13. proleterske brigade na dan 6. I 1943. godine.

izdajničkoj ulozi izbjegličke vlade Kraljevine Jugoslavije, Mačeka i drugih izdajnika. Slijedećeg dana svečano su sahranjeni poginuli borci na groblju u Sošicama. U Vatrogasnom domu u Krašiću 13. proleterska brigada 6. januara organizovala je priredbu za narod i partizane koja je bila vrlo dobro posjećena. Odmah su počele pripreme za osnivanje narodnooslobodilačkih odbora i antifašističkih organizacija omladine i žena. Krašić je počeo da živi jednim novim životom. »Naši partizani«, pisao je Marko Belinić 8. januara Glavnom štabu Hrvatske, »sad sjede u Krašiću, kod električne rasvjete (struju je dobijao iz Ozlja - T.R.) i radio-aparata. Seljaci ih dobro hrane. Imade mesa i kobasica, a na mnogim mjestima i bijelog kruha. Pored ostalog i vino piju.«⁵⁴ U tom vremenu početkom 1943. godine izabran je Općinski narodnooslobodilački odbor Sošice od 33 člana dok je uži odbor imao 8 članova.

Štab 2. operativne zone 4. januara izdao je Saopćenje o borbama u Krašiću i Kalju, a Glavni štab Hrvatske naredbom br. 5 od 15. januara 1943. pohvalio je »hrabro držanje i borbenu odlučnost svih boraca, komandira, komandanata i političkih komesara obiju brigada.« Za hrabro držanje istakao je 1. proleterski bataljon 13. proleterske brigade s komandantom Simom Vučinićem na čelu, zatim Stanka Filipovića, političkog komesara čete, borce 3. čete tog bataljona, a među njima partizanku Milku Škorić koja se naročito istakla. Iz 2. proleterskog bataljona istakao je borce 2. čete i njenog komandira Ljubana Vrgu. Pohvalio je i Milana Žeželja, zamjenika komandanta 13. proleterske brigade, koji je ranjen, »pod vatrom neprijateljskih mitraljeza.« Istom naredbom iz 4. udarne brigade istaknut je 4. bataljon i 2. četa omladinskog bataljona »Joža Vlahović« i pohvaljeni Miloš Kljaić, komandant bataljona, zatim Dušan Adžibaba, Miloš Ivković, Đuro Pavić i Mile Martinović, politički komesar brigade.⁵⁵

Akcije poslije zauzimanja Krašića

Poslije zauzimanja Krašića Operativni štab 4. udarne i 13. proleterske brigade, u dogovoru sa štabom 2. operativne zone, 13. proletersku razmjestio je u sela Strmac, Prekrižje, Lović Prekriški, Kalje i Novo Selo, a 4. udarnu brigadu u Krašić, Vrhovec, Podbrežje, Brezarić, Brlenić, Gornju Kupčinu, Krupače, Donji Pribić i Petrovinu. Pošto je za razvoj događaja u 2. zoni bio veoma zainteresovan Glavni štab Hrvatske 5. januara 1943, dopisom je ukazao štabu zone daje ta zona »najvažniji sektor u cijeloj Hrvatskoj«, pa će mu zbog toga stalno pružati pomoć slanjem jedinica, ljudi i oružja, te savjetima i sugestijama. »S druge strane«, pisalo je dalje u dopisu, »vaš štab je najviše vojnički odgovoran za daljnji razvoj narodnooslobodilačke borbe u tim, tako važnim krajevima, što znači da štab mora, pravilnim uočavanjem vojno-političke situacije i pravilnim rukovođenjem našim jedinicama, te prijedlozima i planovima koje bi davao GŠ-u, iskoristiti sve mogućnosti za daljnji razvoj borbe, za daljnje jačanje naše vojske i partizanskih odreda... U pogledu operacija nastojte što bolje iskoristiti pomoć koju smo vam poslali u IV brigadi.«⁵⁶

Tri dana kasnije, 8. januara, Glavni štab Hrvatske ponovo se obratio štabu 2. operativne zone i ukazao mu da u pogledu daljnje djelatnosti ne forsira odmah napad na Stojdragu, radi toga što bi bio težak i stajao žrtava što poslije Krašića nije preporučljivo. »Prema tome«, pisalo je u dopisu, »trebalo bi u prvo vrijeme da preduzmete lakše operacije. Ukoliko u Samobor nije stiglo neko jače pojačanje, a evakuacija materijala je moguća i pored neprijatelja u Stojdragi, dobro bi bilo da spremite napad na Samobor, blokirajući Stojdragu. Isto tako značajne bi bile akcije na prugu Zagreb - Karlovac i prugu Karlovac - Metlika... Sem ovih akcija treba imati u planu i akcije na Stojdragu i Metliku... Dakle, u prvo vrijeme ne izvoditi neku težu operaciju, koja bi nas stajala većih žrtava, a ostalo ostaje, kako je

54 Zbornik, tom V, knj. 11, str. 61.

55 Arhiv VII, k. 106, br. reg. 6-1/1.

56 Arhiv VII, k. 1472A, br. reg. 1/9.

već ranije bilo u planu.« Tim dopisom štab zone je obavješten da 4. udarna brigada ostaje do daljnjeg pod njegovom komandom i da je Glavni štab Hrvatske za popunu 13. proleterske zatražio borce iz Dalmacije.⁵⁷

Prva akcija poslije zauzimanja Krašića u kojoj su učestvovala jedinice 13. proleterske brigade bila je rušenje željezničke pruge između željezničkih stanica Jastrebarsko i Desinac u noći između 8. i 9. januara. Akcija je izvedena po naređenju Operativnog štaba⁵⁸ i u njoj su za samo rušenje pruge angažovani jedan bataljon i pionirska četa 4. udarne brigade, dok je jedan bataljon te brigade obezbjeđivao akciju od Jastrebarskog. Za obezbjeđenje prema Zdenčini angažovan je 2. proleterski bataljon 13. proleterske brigade, dok se u rezervi u Pavlovčanima nalazio 1. proleterski bataljon. Treći proleterski bataljon je ostavljen u rejonu Kalje - Novo Selo. Akcijom su rukovodili komandant i politički komesar 13. proleterske brigade. Tom prilikom porušeno je oko 50 metara pruge i pokidano 2 kilometra telefonsko-telegrafskih linija uz prugu. Drugi proleterski bataljon zarobio je bez otpora tri domobrana s oružjem na mostu preko potoka Bukovec a zatim izbio u željezničku stanicu Desinac iz koje je pobjegla posada. Bataljon je zapalio stanicu i uništio stanične uređaje, a zatim se po završetku akcije zajedno s 1. proleterskim bataljonom prebacio u Svetu Janu, gdje je trebalo da se malo odmire i objeduju, a zatim da se vrate u rejon sjeverno od Krašića gdje su se nalazili i prije akcije.

Dok su se glavnina 13. proleterske i dva bataljona 4. udarne brigade nalazili u rejonu Svete Jane, uslijedio je napad ustaško-domobranskih jedinica uz podršku šest tenkova iz Ozlja i Draganića prema Krašiću pod komandom ustaškog Zapovjedništva operativnog područja Karlovac. Ustaše su uspjele da odbace dva bataljona 4. udarne brigade od Krašića i da prodru u mjesto.⁵⁹

Povratkom u rejon sjeverno od Krašića poslije podne 9. januara, zatečena je sasvim izmjenjena situacija zbog prodora neprijatelja. Ipak to nije omelo izvršenje plana daljih akcija. Štab brigade je slijedećeg dana u Kostanjevici formirao četvu pratećih oružja koja je imala jedan brdski top 65 mm, kome su dali ime »Marko«, dva mala minobacača i minobacač »Stoks Brand.« U njen sastav ušlo je i jedno mitraljesko odjeljenje i minerski vod. Za komandira čete (v. d.) postavljeno je Stevan Borota a za političkog komesara Stevo Todorić. Naredba o formiranju čete izašla je 17. januara 1943. godine.

U dogovoru sa štabom 2. operativne zone, Operativni štab 4. udarne i 13. proleterske brigade odlučio je da glavnim snagama 13. proleterske i čitavom 4. udarnom brigadom, uz obezbjeđenje prema Zagrebu, Bregani i Stojdragi, u noći između 11. i 12. januara napadne i razbije neprijatelja u Samoboru, pokupi plijen i da se iste noći vrati natrag. Operativni štab raspolagao je podatkom da se u Samoboru nalaze 63 ustaše i žandarma smještena u žandarmerijskoj kasarni i nekoliko policajca i financa. Posade neprijatelja različite jačine nalazile su se u Stojdragi, Bregani, Rudama, Kotarima, Lipovecu, Karestincu i Zagrebu.

Planom Operativnog štaba za napad bilo je predviđeno da se prikupe 1. i 3. proleterski bataljon 13. proleterske i 4. udarna brigada do 12 sati 11. januara u rejonu Slapnica, Jarušje, Brezovac, Višoševići, Dragonoš, 7 do 14 kilometara jugozapadno od Samobora, odakle će uveče krenuti na izvršenje zadatka. Treći bataljon 4. udarne brigade trebalo je da napada s juga i istoka a 3. proleterski bataljon 13. proleterske brigade sa zapada i sjevera. Prvi proleterski bataljon trebalo je da postavi zasjedu u rejonu Sveta Helena i spriječi intervenciju neprijatelja iz Bregane i Stojdrage, a 2. bataljon 4. udarne brigade zasjedom 2 do 3 kilometra istočno od Samobora da onemogući intervenciju neprijatelja iz Zagreba. Prvi bataljon 4. udarne brigade predviđen je da organizuje evakuaciju plijena

57 Arhiv VII, k. 104, br. reg. 4/1.

58 Zbornik, tom V, knj. 11, str. 100-101: Zapovijest Operativnog štaba 4. udarne i 13. proleterske brigade za 8. I 1943. godine.

59 Arhiv VII, k. 826, br. reg. 16-3: Operativni izvještaj Operativnog štaba 4. udarne i 13. proleterske brigade od 16. I 1943. štabu 1. korpusa NOV Hrvatske.

*Boris Balaš, Dušan Pekić i Tešo Bulat, starešine 13. proleterske, na Žumberku 1943.
(Iz zbirke Muzeja revolucije naroda Hrvatske u Zagrebu)*

iz Samobora, a 4. bataljon da obrazuje rezervu kod Operativnog štaba. Drugi proleterski bataljon, ojačan mitraljeskim četama obje brigade trebalo je da ostane u rejonu Oštre - Prekrižje, obezbijedi komore obje brigade i spriječi prodor neprijatelja iz Krašića prema Sošićama do povratka jedinica iz akcije u ranije rejone rasporeda. »Zbog blizine jakih neprijateljskih posada«, pisalo je u zapovijesti Operativnog štaba za napad od 10. januara 1943. godine, »ova akcija mora biti izvedena partizanskom taktikom, energično i bez svakog nepotrebnog zastajkivanja i neodlučnosti.«⁶⁰ Početak napada određenje za 22 sata, dok je povlačenje iz Samobora u polazni rejon za napad bilo predviđeno u 4 sata, 12. januara, a po potrebi i ranije.

Zadatak dobijen od Operativnog štaba, štab 13. proleterske brigade konkretizovao je i razradio jedinicama svojom Zapoviješću br. 11 od 10. januara 1943. godine.⁶¹ Uveče 11. januara, kako je to bilo i predviđeno, brigada je s 1. proleterskim bataljonom iz Šipačkog Brijega i 3. proleterskim bataljonom iz Jarušja, po snijegu i hladnom vremenu, krenula prema Samoboru. Istovremeno je i 4. udarna brigada krenula na izvršenje svoga zadatka. U selima nadomak Samobora bataljoni su od mještana doznali da je prethodnog dana u Samobor stiglo oko 1.200 neprijateljskih vojnika i da su se smjestili u gradu, što je iz osnova izmjenilo situaciju. U stvari, tada se u Samoboru prema izvještaju Vrhovnog oružničkog zapovjedništva NDH od 14. januara 1943. Glavnom stožeru domobranstva (generalštabu) nalazilo 9 oružnika, oko 120 domobrana za stražarsku službu i oko 4.000 »momaka njemačke vojske.«⁶² Bili su to dijelovi njemačke 7. SS divizije »Princ Eugen«, koji su se pripremali za predstojeću operaciju (četvrta neprijateljska ofanziva) na pravcu Karlovac - Bihać.

I pored toga što je obavješten o novoj situaciji, Operativni štab nije odustao od napada. Jedinice su produžile prema Samoboru. Naporan marš po snijegu

60 Arhiv VII, k. 830, br. reg. 1/6.

61 Zbornik, tom V, knj. 11, str. 117-119.

62 Zbornik, tom V, knj. 11, str. 390-391.

i hladnoći, neizvjesnost u pogledu neprijatelja i nepoznavanje njegovog razmještaja u gradu učinili su da su jedinice zakasnile i da im je splasnulo raspoloženje s kojim su krenule u napad. Sve je to potpuno poremetilo plan napada. Prvi proleterski bataljon je nešto prije ponoći sa dvije čete postavio zasjedu kod Svete Helene, a sa jednom kod Vratnika. Istovremeno je 3. proleterski bataljon, nastupajući sa dvije čete između Vrhovčaka i ceste Bregana-Samobor, izbio do prvih kuća i zapucao. Međutim, neprijatelj nije odgovorio na vatru. Nešto kasnije pojavio se jedan tenk koji je patrolirao gradom. Neprijatelj nije ni pomišljao da bi mogao biti napadnut u Samoboru pa se nije ni obezbjeđivao. U potpuno neizvjesnoj situaciji štab brigade je oko 5 sati povukao oba bataljona u Slani Dol.⁶³

Bataljoni 4. udarne brigade određeni za napad i obezbjeđenje nijesu zbog snijega i mraka stigli u toku noći na polazni položaj, pa i zbog toga i novih podataka o neprijatelju nijesu ni krenuli u napad. Međutim, kad nije uslijedio očekivani napad Operativni štab poslije pola noći, saznajući od civila da se u zapadnom dijelu grada nalaze njemački topovi, uputio je u Samobor 4. bataljon 4. brigade, koji se nalazio u rezervi sa zadatkom da ih na prepad zauzme i izvuče. Borci nijesu poznavali zemljište, ni plan grada niti su znali gdje se nalazi neprijatelj. Na periferiji u jednoj zgradi zatečeno je 7 njemačkih vojnika od kojih su 2 pružila otpor pa su ubijena, a 5 je zarobljeno. Osim njih zarobljen je i 1 ustaša, 1 domobran, a zaplijenjeno je 20 konja koji su pripadali njemačkim jedinicama. Nakon toga ovaj bataljon i čitava 4. brigada povukli su se od Samobora u polazni rejon.⁶⁴

Odluka za napad na Samobor bila je veoma smjela. Sam napad je nedovoljno i nabrzinu pripremljen. I ovog puta je podbacila obavještajna služba. Nijesu se znali ni tačni podaci o jačini i rasporedu posade, a za dolazak jačih dijelova 7. SS divizije doznalo se neposredno pred sam napad što je, pored ostalog, poremetilo plan tako da je napad izostao. Ipak, na kraju sve se dobro završilo jer nije bilo gubitaka. A već i sama pojava dvije partizanske brigade kod Samobora na periferiji Zagreba uznemiravala je ustaško rukovodstvo NDH i snažno odjeknula u narodu što je imalo izvanredan značaj za dalji razvoj narodnooslobodilačke borbe u Zagrebu i okolini.

Iz Slanog Dola 1. proleterski bataljon preko Jarušja vratio se u Željezno, a 3. proleterski bataljon u rejon Gornja Vas - Novo Selo. Pošto je uočeno grupisanje njemačkih, ustaško-domobranskih i talijanskih jedinica u rejonima Samobora, Jastrebarskog, Draganića, Karlovca, Ozlja i Metlike a i na osnovu nekih glasina, koje je vjerovatno širio neprijatelj da bi prikrio svoje prave namjere, pretpostavljalo se da bi neprijatelj mogao preduzeti ofanzivu na Žumberak. U vezi s tim, da bi jedinice spremno dočekale očekivani napad, štab 13. proleterske brigade je u toku 14. i 15. januara po naređenju Operativnog štaba rasporedio: 3. proleterski bataljon u Novo Selo i Poklek radi zatvaranja pravca od Stojdrage i Brezja, 1. proleterski bataljon u Sičevac, Bratelje i Budinjak s jednom desetinom u Tihočaju u namjeri da izviđa u pravcu Svete Jane i Slavetića, 2. proleterski bataljon u Javor i Petričko Selo s desetinom u Šimrakama s tim da patrole upućuje prema Željeznom, mitraljesku čet u Tomaševce i čet u pratećih oruđa u Sopotu. Štab brigade smjestio se u Gornjoj Vasi.⁶⁵ U jedinicama je zavedena maksimalna budnost i pripravnost.

U vezi s očekivanim napadom a i radi boljih uslova za liječenje, štab 2. operativne zone uputio je oko 80 teških ranjenika iz bolnice na Kordun. Četrnaestog januara oni su prebačeni preko Kupe kod Kamanja a zatim u pratnji 1. bataljona 4. udarne brigade, na saonicama, po visokom snijegu i velikoj hladnoći, preko

63 Zbornik, tom V, knj. 11, str. 148-151: Operativni izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 15. I 1943. štabu 1. korpusa i štabu 2. operativne zone Hrvatske i Arhiv VII, k. 729, br. reg. 5-13: Operativni izvještaj štaba 3. prolet. bataljona od 13. I 1943. štabu 13. proleterske brigade.

64 Arhiv VII, k. 424C, br. reg. 8-6: Izvještaj Operativnog štaba 4. udarne i 13. proleterske brigade od 16. I 1943. štabu 1. korpusa NOV Hrvatske.

65 Zbornik, tom V, knj. 11, str. 124-125 i 145-147: Zapovijesti štaba 13. proleterske brigade od 13. i 14. I 1943. godine. .

Bosiljeva upućeni u Veljun a zatim u Petrovu goru. U bolnici su ostavljeni samo lakši ranjenici, koji su se mogli kretati, kako ne bi sputavali manevar jedinica. Četvrta udarna brigada zauzela je raspored od Kostanjevca prema Ozlju. Od velikog značaja bilo je to što je štab zone tih dana dobio radio-stanicu od Glavnog štaba Hrvatske, ali je bilo potrebno još izvjesno vrijeme da je osposobi za rad i održavanje veze.

Značajnu akciju na pruzi Karlovac - Metlika kod Kamanja u noći između 16. i 17. januara je izveo 3. bataljon 4. udarne brigade i tada porušio prugu, sačekao voz sa 22 vagon-cisterne pune benzina i zapalio ih. Prugu kod Ozlja po naređenju Operativnog štaba trebalo je da poruši 4. brigada i noću između 19. i 20. januara uz sadejstvo 2. proleterskog bataljona, ali pošto su je na vrijeme zaposjeli Talijani zbog toga nisu mogli preko Kupe pa je akcija izostala.⁶⁶ Nakon toga 4. udarna brigada se prebacila na sektor Suhora, a 2. proleterski bataljon u Draščicu, dok se 1. proleterski bataljon pomerio u rejon Bukovica - Prekrižje prema Krašiću u koji su ustaše povremeno upadale i napuštale ga, ali je zajedno sa Pribićem stalno dobijao električnu struju iz Ozlja.

Kraće zatišje i pored čestih pokreta korišćeno je za vojno-politički rad u jedinicama i političko djelovanje u selima. Štab 2. operativne zone nastojao je da mobilize što više novih boraca ne samo na Žumberku već i u rejonu Ribnika i Vukove Gorice. Pri štabu zone obrazovao je kurs za obuku omladinaca, a vršio je i pripreme za formiranje bataljona od Terenske čete. U 13. proletersku brigadu do tada je stupilo oko 120 Žumberčana.⁶⁷ A pošto je u posljednjim borbama veliki broj rukovodilaca izbačen iz stroja u prvom redu u četama, to su upražnjena mjesta popunjena novim starješinama. Naredbom br. 17 štaba brigade od 17. januara 1943. komandiri četa su postali: Stevan Borota, Josip Mihelić, Mirko Sekulić, Jovica Mraović, Zuhdija Žalić i Dinko Šurkalo;⁶⁸ politički komesari četa: Stevo Todorica, Tomo Dijanović, Ivo Kalcina, Janko Bedeković, Zdravko Pađen, Rudi Bašić i Blaž Jurin i zamjenici političkih komesara četa: Melkior Pilepić Dupin/Nikola Radanović, Mate Marušić, Branko Vurdelja, Boris Cikota, Miloš Nikoliš, Perin Drezga, Marcelj Pađen, Franjo Šnobl i Boris Antulov.

Istom naredbom, radi toga što su u dotadašnjim borbama u Žumberku a naročito za Krašić ispoljili »veliku požrtvovanost, hrabrost i visoku svijest u izvršavanju svojih zadataka ne žaleći ni svoje živote i time dokazali da su dostojni borci Proleterske brigade«, štab brigade je za primjer ostalima pohvalio borce 1. i 2. proleterskog bataljona, naročito komandira i političkog komesara 1. čete Radu Baića i Stanka Filipovića, zatim Milku Škorić, Dmitra Radulovića, Tomu Dijanovića, Nikolu Bižića, Milu Zajića, Rudolfa Kombola, Stevu Voznera, Franju Balabana, Đuru Dragosavljevića, Petra Mraovića, Janka Rajakovića, Franju Maurića, Nikolu Palčića i Antu Kursara, kao i 2. četu 2. proleterskog bataljona s Ljubanom Vrgom i Draganom Vujićem Spahom na čelu. U interesu očuvanja zdravlja, pozivajući se na naređenje Vrhovnog štaba, štab brigade je pomenutom naredbom naredio da se svi borci i rukovodioci u roku od tri dana ošišaju »dogola«, izuzev drugarice.⁶⁹

66 Arhiv VII, k. 830, br. reg. 1-1/7: Izvještaj Operativnog štaba 4. udarne i 13. proleterske brigade od 20. I 1943. godine.

67 Arhiv VII, k. 723, br. reg. 36/8: Politički izvještaj 13. proleterske brigade od 22. I 1943. štabovima 1. korpusa i 2. operativne zone Hrvatske.

68 Dinko Šurkalo, rođen 13. VII 1920. u Šibeniku u siromašnoj radničkoj porodici. U ljeto 1941. postao je član SKOJ-a, a naredne godine i član KPJ. Decembra 1941. s grupom boraca iz Šibenika odlazi u Liku i u Dalmatinskoj četi bataljona »Marko Orešković« postaje puškomitraljezac. U 1. proleterskom bataljonu Hrvatske isticao se ličnom hrabrošću u svim borbama koje je vodio ovaj bataljon. U 13. proleterskoj brigadi bio je komandir voda, komandir mitraljeske čete i zamjenik komandanta bataljona, zatim komandant bataljona u brigadi »Joža Vlahović« i komandant brigade mornaričke pješadije. Poslije rata nalazio se na visokim položajima u Jugoslavenskoj ratnoj mornarici. Penzionisan je kao admiral JRM. Za narodnog heroja proglašen je 1953. godine.

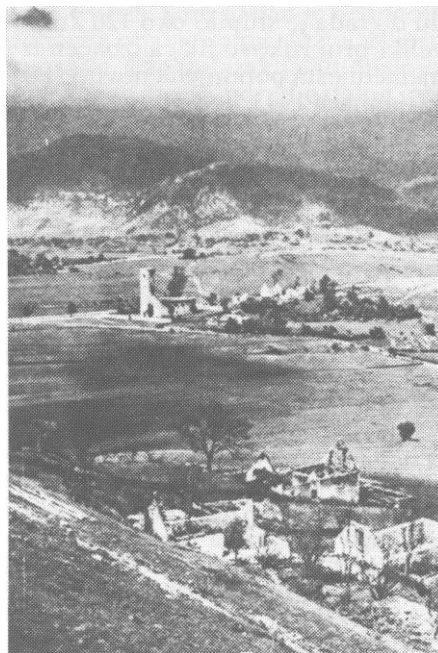
69 Arhiv VII, k. 724. br. reg. 55/5.

Napadi na posade, rušenje komunikacija i reakcija Nijemaca

Rano ujutro 20. januara 1943. otpočeo je napad jakih njemčakih, talijanskih, ustaško-domobranskih i četničkih snaga na oslobođenu teritoriju Korduna, Banije, Like i zapadne Bosne kome su Nijemci dali šifrovani naziv operacija »Vajs 1« (Weiss 1), dok je u našoj historiografiji poznat kao četvrta neprijateljska ofanziva. Partizanske snage na Žumberku primjetile su koncentraciju njemačke 7. SS divizije »Princ Eugne« u rejonu Zagreba i njeno prebacivanje željeznicom i cestom prema Karlovcu, Pisarovini i Pokuplju odakle je krenula u napad. Pojačane su bile i ustaško-domobranske snage u garnizonima pored pomenutih komunikacija radi njihovog obezbjeđenja.

Pošto ie pretpostavljao da neprijatelj vrši koncentraciju snaga radi napada na oslobođenu teritoriju Žumberka, štab 2. operativne zone Hrvatske je preduzeo izvjesne mjere da ga u tome omete. Kako još nije znao da je neprijatelj otpočeo s ofanzivom na drugim pravcima, 20. januara on je uputio dopis Glavnom štabu Hrvatske, u kome je, pored ostalog, napisao: »Poduzeli smo sve što je potrebno da razbijemo koncentraciju Nijemaca u okolici Žumberka i Pokuplja. Udarit ćemo u pravcu Pisarovine i Kupčine.«⁷⁰ Pored toga štab zone 20. januara uputio je svog oficira Rudolfa Reljca u Glavni štab Slovenije sa zadatkom da ga upozna sa situacijom u rejonu Žumberka i da zatraži pomoć i sadejstvo slovenačkih brigada radi razbijanja neprijateljske koncentracije. Nešto prije toga od Terenske čete Komande žumberačkog vojnog područja i novih boraca formirao je Terenski bataljon, koji je imao zadatak da obezbjeđuje oslobođeni teritorij dok se brigade budu nalazile na izvršenju pomenutog zadatka.

U duhu plana štaba zone i Operativnog štaba 4. udarne i 13. proleterske brigade, brigada je u toku 20. januara grupisana u rejonu Oštre, Željezno, Prekrižje odakle je sljedećeg dana krenula prema Jastrebarskom. Njen 3. proleterski bataljon napao je domobrane u Petrovini koji su se brzo povukli prema Volavju, a u selo je pored ovog ušao i 1. proleterski bataljon, dok je 2. proleterski bataljon izbio u sela Hrastje i Crnilovec, oko 2 kilometra sjeverozapadno i zapadno od Jastrebarskog.⁷¹ U tim selima brigada je ostala jedan dan, izviđajući prema Jastrebarskom i Volavju. U noći između 23. i 24. januara bilo je planirano da 3. proleterski bataljon, uz obezbjeđenje 1. proleterskog bataljona prema Jastrebarskom i Novakima, napadne Volavje gdje su se nalazili dijelovi domobranske 9. novačke bojne. Međutim, kada su osjetili približavanje bataljona domobrani su se povukli prema Novakima tako da do borbe nije ni došlo, pa su se bataljoni povukli u Petrovinu. U

Talijanski fašisti su spalili i porušili mnoga lička sela. Na slici: Kalemberov Do kod Korenice, maja 1942. (Snimio Zorž Skrigin)

⁷⁰ Zbornik, tom V, knj. 11, str. 179.

⁷¹ Arhiv VII, k. 729, br. reg. 20-8: Operativni izvještaj štaba 1. proleterskog bataljona od 26.1.1943. štabu 13. proleterske brigade. Prema izvještajima štaba 13. proleterske brigade Operativnom štabu od 23.1 i štabu 1. hrvatskog korpusa od 29.1.1943. do borbe u Petrovini došlo je dan kasnije - 22.1. (Zbornik, tom V, knj. 11, str. 205 i 284).

toku dana aktivnost se svela na rad patrola i neprijatelj je uspio da kod Volavja zarobi jednu patrolu od tri borca, koja je pripadala 1. proleterskom bataljonu. Zarobljene borce, ustaše su odvele u Jastrebarsko i strijeljale. Za to vrijeme 4. udarna brigada vodila je borbu s domobranima kod Brlenića i porušila željezničku prugu Karlovac - Ozalj između Mahična i Donjeg Pokuplja, nedaleko od Karlovca.

Da bi olakšao težak položaj jedinica koje su spriječavale brzi prodor njemačkih snaga preko Korduna i Banije prema Bosanskoj krajini, Glavni štab Hrvatske naredio je da se 13. proleterska i 4. udarna brigada iz Žumberka prebace preko Kupe, Ribnika i Bosiljeva u rejon južno od Karlovca radi napada s leđa na neprijateljeve snage, koje su prodirale na jug. To naređenje primio je štab 2. operativne zone preko Raao-stanice »Slobodna Jugoslavija«⁷², uveče 23. januara. Slijedećeg dana u vezi s tim, štab zone održao je sastanak sa Operativnim štabom i štabovima 4. udarne i 13. proleterske brigade. Politički komesar i vršilac dužnosti komandanta 2. operativne zone Marko Belinić istupio je s prijedlogom, s kojim su se još neki složili, da ne treba ići na Kordun i napuštati Žumberak već temeljito uništiti komunikacije Zagreb - Karlovac i Zagreb - Sisak, a zatim napadati neprijateljeve garnizone u zahvatu tih komunikacija, čime će se, po njegovom mišljenju, najuspješnije oslabiti neprijateljeva ofanziva. Ovim prijedlogom nikako se nijesu htjeli saglasiti Petar Kleut, Joco Tarabić i još neki, pa je na kraju odlučeno da se obje brigade prebace na Kordun.⁷³ I među borcima 4. udarne brigade sve se odlučnije ispoljavala želja da se vrate na Kordun.

U vezi s usvojenim zaključkom, štab 13. proleterske brigade 24. januara izdao je zapovijest za pokret na Kordun. Po njoj trebalo je da se obje brigade u toku noći između 25. i 26. januara prebace preko Kupe kod Kamanja.⁷⁴ I dok su brigade vršile pripreme za pokret, u štab zone stigao je kurir iz Glavnog štaba Hrvatske s naređenjem od 20. januara. Pored obavještenja da je toga dana iz rejonu Karlovca neprijatelj otpočeo s ofanzivom, štabu zone naređeno je: »Sa svim vašim snagama izvršite pritisak u pravcu Karlovca. Rušite prugu Zagreb - Karlovac, napadajte pojedina uporišta na njoj i budite što aktivniji, drskiji, jer je to od velike važnosti u sadašnjoj situaciji. Naročito vam se skreće pažnja na prugu Zagreb - Karlovac, jer smo obaviješteni da će neprijatelj uputiti još neka pojačanja.«⁷⁵

Na osnovu ovog naređenja štab zone obustavio je pokret obje brigade i odlučio da s njima u toku noći između 25. i 26. januara napadne i razbije neprijatelja u Draganićima i obližnjim zaseocima i selima a zatim poruši cestu i željezničku prugu u tom rejonu. Pretpostavljalo se da se tu nalaze oko dvije satnije domobrana, a u stvari se radilo o 9. novačkoj bojnoj. Prema planu napada trebalo je da 4. udarna brigada napadne i razbije neprijatelja u Brleniću, Gornjoj Kupčini i Draganićima, a 13. proleterska brigada u Vukšinom Šipku, a zatim da postavi prepreke na cesti Karlovac - Draganić, poruši željezničku prugu kod Benčetića i osigura napad od neprijatelja u Ozlju i Karlovcu. Za napad pravcem Brlenić, Vukšin Šipak, Konjkovsko, Gorščaki, Benčetići i obezbjeđenje prema Karlovcu i željezničkoj stanici Draganići određeni su 2. i 3. proleterski bataljon, dok je za obezbjeđenje od neprijatelja u Ozlju, Zorkovcu i Mahičnu određen 1. proleterski bataljon.⁷⁶

72 Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija«, osnovana 11. XI 1941. u Ufi u Sovjetskom Savezu odakle je aprila 1942. prebačena u Moskvu gdje je ostala do januara 1945. kada je prestala s radom Emitovala je vijesti u sistemu radio-stanica Kominterne. Odigrala je značajnu ulogu u širenju istine o zbivanjima u Jugoslaviji i na Balkanu. U teškim situacijama, kada su pojedine jedinice ostajale bez veze s višim štabovima, preuzimala je ulogu transmisije i upoznavala jedinice s direktivama i naređenjima Vrhovnog štaba i Glavnih štabova. Njome je rukovodio Veljko Vlahović tada član CK SKOJ-a i sekretar Komunističke omladinske internacionale (Vojna enciklopedija, 8, drugo izdanje, str. 676).

73 Zbornik, tom V knj. 11, str. 227-229 i 283-288. Izvještaj štaba 2. operativne zone od 24.1 1943. Glavnog štabu Hrvatske i operativni izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 29.1 1943. štabovima 1. hrvatskog korpusa i 2. operativne zone Hrvatske.

74 Zbornik, tom V, knj. 11, str. 225-226.

75 Zbornik, tom V, knj. 11, str. 177.

76 Zbornik, tom V, knj. 11, str. 255-256: Zapovijest br. 1 štaba 13. proleterske brigade od 25.1 1943. godine.

Prije no što su krenule u napad, obje brigade su grupisane i poslije podne 25. januara postrojene u Krašiću. Postrojenim borcima i starješinama govorili su Marko Belinić i Mile Martinović o neprijateljskoj ofanzivi na Kordun i Baniju, o zlodjelima okupatora nad civilnim stanovništvom i o zadacima partizanskih jedinica, ukazavši im posebno na značaj predstojećih akcija kojima u stvari brane slobodnu teritoriju Korduna. Po završetku zbora, brigade su krenule na izvršenje zadatka spremne da se maksimalno angažuju. Potpomognut od 4. bataljona 4. udarne brigade, 3. proleterski bataljon savladao je neprijatelja u Vukšinom Šipku, zarobio 31. domobrana i zaplijenio 20 pušaka, 2 puškomitraljeza, mali minobačać i oko 4.000 puščanih metaka. Jedan borac je smrtno ranjen.⁷⁷ Iz Vukšinog Šipka prema Benčetićima krenuo je 2. proleterski bataljon ojačan četom 3. proleterskog bataljona, postavio osiguranje prema Karlovcu, zapriječio cestu oborenim drvećem ali nije uspio da poruši prugu, pa se ujutro povukao u Vukšin Šipak. Za to vrijeme 4. udarna brigada zauzela je Brlenić, blokirala neprijatelja u G. Kupčini i Draganićima i u toku dana nastavila da vodi borbu za ta dva mjesta.

Rano ujutro, 26. januara neprijatelj je iz Karlovca željeznicom prebacio satniju i po ustaša u Zorkovac i sa njima krenuo prema Vukšinom Šipku. Dočekali su ih 2. i 3. proleterski bataljon i poslije borbe koja je trajala dva sata odbacili natrag uz vlastite gubitke od jednog poginulog⁷⁸ i 2 ranjena borca. Istovremeno je krenula od Volavja prema Gornjoj Kupčini, uz podršku talijanskih tenkova, 10. ustaška bojna koja je poslije žestoke borbe s dijelovima 4. udarne brigade uspjela da prođe do Gornje Kupčine ali je zajedno s posadom, uz velike gubitke, bila prisiljena da se povuče natrag.

Akcija je nastavljena slijedeće noći. Po naređenju Operativnog štaba 4. udarne i 13. proleterske brigade, trebalo je da 4. udarna brigada napadne i savlada posadu u Novakima i postavi obezbjeđenje prema Jastrebarskom, a 13. proleterska brigada da uz obezbjeđenje prema Draganićima, napadne i razbije neprijatelja u Čeglju i poruši železničku prugu između Domagovića i Lazine, s tim da s jednom četom patrolira na liniji Hržnik - Brezarić - Brlenić.⁷⁹

U napad na Čeglje štab brigade je uputio 2. proleterski bataljon ali u selu nije zatečen neprijatelj. Za rušenje pruge angažovane su dvije čete 3. proleterskog bataljona a poslije pola noći i 2. proleterski bataljon, dok se na obezbjeđenju prema Draganićima nalazio 1. proleterski bataljon, čija je jedna četa patrolirala na liniji Hržnik - Brazarić - Brlenić. Međutim, zbog nedostatka odgovarajućeg alata i eksploziva pruga gotovo da nije porušena. Jedino je posječeno oko 5 kilometara telegrafsko-telefonskih stubova pored nje i zapaljena željeznička stanica Lazina. Ujutro, brigada se povukla u Guče, Brlenić i Brezarić. Pošto se sukobila s ustašama kod Volavja 4. udarna brigada nije ni napala Novake već se povukla u Krašić.

Radi daljih stalnih akcija na cestu Zagreb - Karlovac po naređenju Operativnog štaba, trebalo je da u toku dana 13. proleterska brigada postavi zasjedu kod sela Stančaki, sjeverno od Draganića i da prekopa cestu Draganići - Krašić, a 4. udarna brigada da postavi zasjedu između Izimja i Novaka i da prekopava cestu između Novaka i Čeglja. Za prekopavanje cesta trebalo je mobilisati i civile.⁸⁰ Ali kako je neprijatelj u međuvremenu posjeo cestu jakim snagama, taj zadatak nije se mogao izvršiti, pa je 4. udarna brigada pomjerana od Krašića prema Gornjoj Kupčini.

Akcije brigada na komunikacije Zagreb - Karlovac bile su veoma osjetljive za Nijemce jer su im ometale saobraćaj i doturanje sredstava jedinicama koje su vodile borbe južno od Karlovca. A kako su im glavne snage bile angažovane u

77 Ime mu se nije moglo ustanoviti. Imena poginulih i umrlih nalaze se u prilogu na Spisku boraca.

78 Ime mu se nije moglo ustanoviti.

79 Zbornik, tom V, knj. 11, str. 264-265: Zapovijest Operativnog štaba 4. udarne i 13. proleterske brigade od 26. I 1943. godine.

80 Arhiv VII, k. 721, br. reg. 43/1: Zapovijest Operativnog štaba 4. udarne i 13. proleterske brigade od 27. I 1943. godine.

ofanzivi i kako u ustaško-domobranske jedinice nijesu imali puno povjerenja, oni su s sedmom četom iz 7. SS divizije »Princ Eugen«, uz obezbjeđenje od strane ustaša, u noći između 27. i 28. januara iz Ozlja upali u Krašić, a zatim produžili za Brezarić gdje se nalazio 1. proleterski bataljon i mitraljeska četa. Iako je bilo oko pola noći i borci se nalazili na spavanju izuzev stražara od kojih je jedan na vrijeme primijetio neprijatelja i sa tri metka iz puške uzbunio borce, bataljon se brzo snašao i organizovano pružio otpor. Ne znajući jačinu neprijatelja on se sa dvije čete i mitraljeskom četom, povukao prema Hržniku a jedom četom prema Brleniću gdje su se nalazili Operativni štab i štab brigade sa 3. proleterskim bataljonom, četom pratećih oruđa i četom za vezu.

Seljanka iz Badovinaca nosi hranu borcima na položaj kod Kasta, marta 1943. (Iz zbirke Muzeja revolucije naroda Hrvatske u Zagrebu)

Iz Brezarića Nijemci su krenuli prema Brleniću u namjeri da se cestom probiju u Draganiće gdje se pored domobrana nalazila i jedna četa Nijetnaca, takođe iz 7. SS divizije. Kod Brlenića su ih napali dijelovi 3. proleterskog bataljona i četa za vezu, koja se naročito istakla. Ubrzo je trčećim korakom iz sela Guci stigao i 2. proleterski bataljon i odmah prešao u napad. Borba je trajala do 4 sata, kada je neprijatelj uz osjetne gubitke odbačen preko potoka Kupčine i polja prema Gornjoj Kupčini gdje su se nalazili dijelovi 4. udarne brigade. Utom je uslijedila intervencija jedne ustaške satnije iz Izimja i prihvatila gotovo razbijenu njemačku četvu. U vezi s tim, ustaški komandant karlovačkog sektora depešom je odmah javio Glavnom stožeru ustaške vojnice da se »snažnom intervencijom ustaškog sata iz sela Izimja uspjelo spasiti ostatke njemačkog sata.« U depeši je još pisalo: »Molim da Nijemci ne rade više na ovakav avanturistički način jer to može imati teških posljedica.«⁸¹

Na osnovu sačuvanih dokumenata teško je zaključiti što su Nijemci željeli postići upadom jedne čete na oslobođeni teritorij i napadom na dijelove 13. proleterske brigade. Iako su ostvarili iznenađenje, naišli su na snažan i organizovan otpor. Posebno su se dobro snašle komande četa u 1. proleterskom bataljonu, uspjevši održati jedinstvo jedinica i organizovano ih suprotstaviti neprija-

telju. Koliki su bili gubici Nijemaca, pored dva zarobljena, nije se moglo ustanoviti, dok je brigada imala 3 poginula, 2 lakše i 1 teže ranjenog borca, koji je kasnije umro.⁸² Među poginulima bio je i Andrija Vuković, dok se nijesu mogla doznati imena ostalih poginulih.

Za vrijeme zadržavanja u Brezariću, Nijemci su zaklali 6 seljaka i jednu ženu. Kroz prozore kuća ubacivali su bombe. Ovaj nečuveni zločin nad civilnim neoružanim stanovništvom umjesto da ga zastraši i odvraća od NOB-e imao je

81 Zbornik, tom V, knj. 11, str. 527-528: Depeša pukovnika Tomaševića Glavnom stožeru ustaške vojnice od 18. I 1943. godine.

82 Zbornik, tom, V, knj. 11, str. 283-288: Operativni izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 29. I 1943. štabovima 1. hrvatskog korpusa i 2. operative zone i Arhiv VII, k. 729, br. reg. 22/8 i 14/13: Operativni izvještaj štaba 1. proleterskog bataljona i štaba 2. proleterskog bataljona od 29. I 1943. štabu 13. proleterske brigade.

suprotan efekat. »Svijet je gnušenjem gledao na njemačke razbojnike, koji su počeli klati Hrvate u najbližoj okolici Zagreba«, napisao je politički komesar 2. operativne zone u izvještaju od 5. februara 1943. političkom komesaru Glavnog štaba Hrvatske. I dalje: »Nakon ovog slučaja političko stanje toliko se je popravilo daje to upravo nevjerojatno. Narod daje partizanima sve što god žele. Danas su svi seljaci na našoj strani iz cijele ove okolice.«⁸³

Dolazak slovenačkih udarnih brigada na Žumberak i razbijanje talijanskog napada

U međuvremenu Glavni štab Slovenije, na traženje Glavnog štaba Hrvatske i štaba 2. operativne zone, odredio je da se za operacije u Žumberku angažuju tri slovenačke udarne brigade: »Matija Gubec«, »Tone Tomšič« i »Ivan Cankar«. U vezi s tim, radi dogovora o zajedničkim dejstvima, u štabu 2. operativne zone Hrvatske 28. januara održan je sastanak predstavnika slovenačkih partizanskih jedinica i štabova 13. proleterske i 4. udarne brigade. Dogovoreno je da se nastavi sa započetim napadima na komunikacije Zagreb - Karlovac i Karlovac - Ozalj - Metlika i posade na njima radi vezivanja neprijateljskih snaga, sprječavanja manevara i ometanja snabdijevanja jedinica angažovanih u operaciji »Vajs 1« u Kordunu, Lici i Bosanskoj krajini. Radi jedinstvenog komandovanja sa tri slovenačke i dvije hrvatske brigade, obrazovan je zajednički Operativni štab hrvatskih i slovenačkih brigada u koji su ušli Milovan Šaranović, kao komandant inače komandant Istočnodolenjske operativne zone, Marko Belinić kao politički komesar, Petar Kleut, zamjenik komandanta, Rudi Hrast, zamjenik političkog komesara inače politički komesar Istočnodolenjske operativne zone, Jočo Tarabić, načelnik štaba 8. divizije) i Ferdo Henrik kao intendant.⁸⁴ Ovim je prestao da postoji Operativni štab 4. udarne i 13. proleterske brigade.

Ostvarenje zamišljenog plana privremeno je odgodio iznenadni napad dijelova talijanskih divizija »Izonco« i »Lombardija« na 13. proletersku i 4. udarnu brigadu. Zamisao neprijatelja bila je da koncentričnim napadom 1. bataljona 23. puka, 3. bataljona 24. puka, 85. bataljona crnih košulja i bataljona crnih košulja »Nica« divizije »Izonco« iz Metlike (napadna kolona »Orifići«) i Ozlja (napadna kolona »Izonco«), kao i 2. bataljona 51. puka, 105. bataljona crnih košulja, jedne čete iz 73. puka i dvije čete lakih tenkova divizije »Lombardija« iz Jastrebarskog (napadna kolona »Fabri«) i Draganića (napadna kolona »Vetrano«), sabije obje brigade u rejon Jezerine - Bukovica i tu uništi.⁸⁵ Napadom je rukovodio komandant talijanskog 11. armijskog korpusa general Gastone Gambaro.

Tridesetog januara rano ujutro počeo je napad. Trinaesta proleterska brigada zatekla se u selima Brlenić, Brezarić i Hržnik, sa mitraljeskom četom u Bukovici i četom pratećih oruđa u Prekrižju. U rejonu Pribić - Štrmac nalazila se 4. udarna brigada, dok su se slovenačke brigade na putu za Žumberak zatekle u selima Suhor, Bušinja Vas i Brezovica u veoma povoljnom položaju za leđima talijanskih snaga koje su iz Metlike nastupale prema Vivodini. Na pravcu Jastrebarsko - Petrovina - Silovina nastupala je ojačana četa iz 73. talijanskog puka i dvije čete tenkova bacača plamena, a na pravcu Draganići - Krašić 2. bataljon 51. puka, 105. bataljon crnih košulja i dvije čete lakih tenkova.

Napadnoj koloni »Vetrano« iz Draganića suprotstavio se 3. proleterski bataljon kod Brlenića. On je uspješno odoljevao daleko nadmoćnijem neprijatelju sve do 14 sati, kada se povukao kosom do iznad Brezarića i do crkve sv. Jan, zapadno od Krašića u koji je također prodro neprijatelj. U daljem napadu Talijani

83 Zbornik, tom V, knj. 12. str. 54.

84 Arhiv VII, k. 106, br. reg 7-1: Naredba Operativnog štaba hrvatskih i slovenačkih brigada od 28. I 1943. godine.

85 Telegram Komande talijanskog 11. armijskog korpusa od 3. II 1943. Komandi oružanih snaga »Slovenija - Dalmacija«, Rade Bulat, n. a. str. 171-176 i Zbornik, tom V, knj. 11. str. 558-559; Telegram Komande divizije »Lombardija« od 31. I 1943. Komandi 11. armijskog korpusa.

su nastajali da se uz podršku tenkova probiju putem od Brezarića u Hržnik, ali su odbijeni. U toj borbi boreći se u prvim redovima boraca junački je poginuo operativni oficir brigade Vojislav Ivetić.⁸⁶ On je s jednom grupom boraca pokušao da zaplijeni talijanski tenk ali ga je pri tom pokosio mitraljez iz drugog talijanskog tenka.

Pošto su Talijani zanoćili u Brezariću štab brigade ih je u toku noći između 30. i 31. januara napao 1. proleterskim bataljonom, ojačanim jednom četom 3. proleterskog bataljona, u namjeri da ih protjera iz sela. Neprijatelj je taj napad odbio nakon čega su se bataljoni povukli u Hržnik, ostavivši jače obezbjeđenje prema neprijatelju. U selu su se ukopavali borci i podizali protivtenkovske prepreke.

Ujutro, Talijani su produžili da napadaju od Brezarića i Krašića prema Hržniku, a ispoljio se i napad kolone »Izonco« od Ozlja preko Vrhovca prema Grandić-Bregu i Hržniku. Na prvom pravcu neprijatelju, ispred Hržnika, suprotstavio se 1. a na drugom pravcu kod Vrhovca 3. proleterski bataljon. Naročito žestoke borbe za Hržnik tog dana vodio je 1. proleterski bataljon. I pored podrške tenkovima i minobacačima, neprijatelj je tek u petom pokušaju uspio da ovlada Hržnikom, a bataljon se po naređenju štaba brigade povukao prema Paulovom bregu i na cestu Krašić - Vivodina između Bukovice i Hutina. Za to vrijeme 3. proleterski bataljon vodio je borbu kod Vrhovca i Grandić-Brega, i uspješno sprječavao brz prodor neprijatelja na tom pravcu, a zatim se preko Bukovice povukao u rejon Prekrižje - Begovo Brdo. Na tom pravcu trebalo je da mu sadejstvuje jedan bataljon 4. udarne brigade ali to sadejstvo nije ostvareno.

Na pravcu od Metlike napadna kolona »Orifići« lako je savladala slabe dijelove teritorijalnih jedinica i još 29. januara prodrla u Vivodinu, a zatim slijedećeg dana nastavila da nastupa prema Krašiću. Čim je za to saznao Operativni štab hrvatskih i slovenačkih brigada uputio je 2. proleterski bataljon i jedan bataljon 4. udarne brigade sa zadatkom da što prije zaustave neprijatelja, napadnu ga i zajedno sa slovenačkim brigadama potuku u rejonu gdje ga zateknu. Drugi proleterski bataljon uz pomoć mitraljeske čete koja se nalazila u Bukovici, napao je neprijatelja kod Kuprezove Gorice i zajedno s bataljonom 4. brigade odbacio u rejon sela Radušće, i tu ga okružio u sadejstvu s dijelovima slovenačkih brigada koji su ga napadali s leđa. Neprijatelj se u okruženju očajno branio trpeći velike gubitke.

Ujutro 1. februara, Talijani su iz Grandić-Brega i Hržnika nastavili s napadima prema okruženim dijelovima u rejonu Radušća u namjeri da se spoje s njima. Napadali su od Krašića prema Pribiću i Strmcu gdje su se s njima borili dijelovi 4. udarne brigade. Prvi proleterski bataljon držao je položaj kod Hutina, a 2. branio Bukovicu, dok se 3. proleterski bataljon nalazio na položaju u rejonu Prekrižja. Naročito, vođene su žestoke borbe za Bukovicu, oko 10 sati Talijani su prodrli u selo. Borci 2. proleterskog bataljona uporno su se borili za svaku kuću i odstupali do polovine sela gdje su zaustavili dalji prodor neprijatelja, koji je nakon toga još šest puta, uz podršku tenkova i minobacača, pokušavao da ga zauzme ali je uvijek bio odbijen. Najzad, predveče prisiljen je da napusti selo i da se ispred fronta odbrane 13. proleterske brigade povuče prema Hržniku i Grandić-Bregu. Ovog dana neprijateljeva avijacija bila je veoma aktivna. Pored bombardovanja i mitraljiranja jedinica na položajima, bombardovala je i mitraljirala više sela u kojima je počinila znatnu štetu. Bila je veoma aktivna i neprijateljeva artiljerija iz Ozlja i Metlike.

Po naređenju Operativnog štaba 1. februara uveče sve brigade na svojim pravcima prešle su u napad na neprijatelja. Trinaesta proleterska brigada kre-

⁸⁶ Vojislav Ivetić, rođen 31. VIII 1920. u selu Priluka kod Livna. Po završetku gimnazije upisao se 1940. u Vojnu akademiju u kojoj ga zateče aprilski rat. U ustanku je komandir ustaničke čete iz sela Kazanaca, a kasnije politički komesar čete u bataljonu »Starac Vujadin«. Kao vješt i hrabar borac i rukovodilac, koji se dokazao u borbama, primljen je početkom 1942. za člana KPJ. U ljeto te godine stupio je u 1. proleterski bataljon Hrvatske gdje je najprije bio komandir voda, a zatim operativni oficir. Za narodnog heroja je proglašen 1951. godine.

nula je u napad s 1. proleterskim bataljonom na Hržnik a s 2. proleterskim bataljonom na Grandić-Breg. U Hržniku neprijatelj nije zatečen jer se brzo povukao prema Krašiću, dok je u Grandić-Bregu pružio jak otpor i nije ga se moglo likvidirati te noći. Nakon toga brigada se povukla u Prekrižje i Begovo Brdo radi odmora. Neprijatelj se pod zaštitom slabijih dijelova 2. februara na svim pravcima povukao u garnizone, noseći sa sobom velike količine hrane i raznih predmeta koje je opljačkao u selima do kojih je dopro. Zbog zamorenosti u borbama koje su u veoma teškim zimskim uslovima po snijegu i hladnoći neprekidno trajale tri dana i tri noći brigade nijesu prešle u gonjenje neprijatelja čime bi mu nanijele još veće gubitke.

Napad talijanskih okupatorskih jedinica na partizanske snage u Žumberku i ovog puta završio se potpunim neuspjehom. Neprijatelj niti je uspio da ih razbije, niti da ih odbaci od vitalnih komunikacija Zagreb - Karlovac i Karlovac - Metlika, a sam je pretrpio velike gubitke. Kolike mu je gubitke nanijela sama 13. proleterska brigada nije se moglo tačno utvrditi. Međutim, ukupni gubici talijanskih jedinica, prema depeši koju je komandant oružanih snaga »Slovenija-Dalmacija« general Mario Roata 3. februara uputio talijanskoj Vrhovnoj komandi u Rim, iznosili su: 59 poginulih od toga 4 oficira, 160 ranjenih od toga 10 oficira i 38 nestalih, odnosno 258 izbačenih iz stroja.⁸⁷

Svoju nemoć i bijes Talijani su iskalili nad civilnim stanovništvom pokazavši pravo lice okupatora, čime su i politički veoma mnogo izgubili. O tome kako su se ponašali saveznici NDH u pomenutom napadu doznajemo iz izvještaja velikog župana Velike župe Pokupje najvišim ustanovama NDH u Zagrebu u kome je, pored ostalog, pisalo: »Te akcije donijele su samo ogromnu štetu tamošnjem hrvatskom žiteljstvu, jer su Talijani desetak sela ... temeljito opljačkali i skoro sva spalili... Talijanska vojska je spalila sljedeća hrvatska sela: Sveti Križ, Sveti Duh, Gornje i Donje Novake, Grandić-Breg, selo Kosi, Gornji i Donji Lović, Hržnik, Knežički Jarak i dio sela Krašića. U Hržniku su zapalili i crkvu... U vojsci 1 među narodom mržnja je prema Talijanima svaki dan sve veća. Čak i domobranska posada u Ozlju morala je biti izmijenjena, jer je postojala najozbiljnija opasnost, da će doći do oružanog sukoba sa Talijanima, koji su tim našim domobranima u Krašiću i Vivodini spalili kuće i gospodarstva što im nisu učinili partizani iako se već godinu dana zadržavaju u tim mjestima, te iako domobranci već mjesecima služe u vojsci... i bore se protiv partizana«, koji »nisu tim vojnicima palili domove, već su im to učinili saveznici i prijatelji Talijani.«⁸⁸

Gubici 13. proleterske brigade bili su: 9 poginulih⁸⁹ i 42 ranjena borca. Zarobila je 21 talijanskog vojnika i zaplijenila puškomitraljez, 2 mala minobacača, 2 mitraljeza i manje količine municije.⁹⁰ Za pokazanu visoku svijest, borbenost, odlučnost i poštovnost štab brigade, Naredbom br. 1 od 15. februara 1943. pohvalio je borce i rukovodioce sva tri proleterska bataljona i mitraljeske čete, koje »niti tenkovi, avioni, topovi, bacači i mitraljezi neprijatelja nijesu mogli pokolebati«. Ipak, pojedinačno su pohvaljeni Branko Vurdelja, Mate Mihić, Josip Šintić, Iso Tomaš, Dušan Tatalović, Luka Paskaš, Đorđe Tarbuk i Stevan Hinić. Posebno je za primjer svim borcima i starješinama istaknut Vojislav Ivetić koji je poginuo herojskom smrću.⁹¹

Napad na Draganiće i rušenje željezničke pruge

Da bi izbjegao frontalne odbrambene borbe u očekivanim novim napadima neprijatelja a jedinice usmjerio za dejstva na komunikacijama Zagreb - Karlovac - Metlika, Operativni štab hrvatskih i slovenačkih brigada izvršio je noću izme-

87 Zbornik, tom V, knj. 12, str. 366.

88 Arhiv VII, k. 92, br. reg. 14/2-1.

89 Njihova imena nijesu se mogla ustanoviti.

90 Zbornik, tom V, knj. 12, str. 39-45: Operativni izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 14. II 1943. štabovima 1. hrvatskog korpusa i 2. operativne zone Hrvatske.

91 Arhiv VII, k. 724, br. reg. 21/1-5.

đu 2. i 3. februara pregrupaciju jedinica. Trinaesta proleterska brigada razmjestila se s 1. proleterskim bataljonom u Bučarima, Baronima i Rajakovicma, s 2. proleterskim bataljonom u Balabanu i Simeniću, s 3. proleterskim bataljonom u Brdiku, četom pratećih oruđa u Tupčini, mitraljeskom četom, četom za vezu i štabom brigade u Reliću.⁹² Istovremeno su se smjestile udarne brigade »Tone Tomšić« u rejon Dančulovići, Kašt, Magovac; »Ivan Cankar« u selima Ivančići, Prodin Dol i Kupeč Dol kod Svete Jane; »Matija Gubec« u Prilipju i Vranov Dolu kod Plešivice i 4. udarna brigada u rejonu Svete Jane. Po dolasku u nove rejone rasporeda trebalo je da se brigade odmore, popune starješinama i municijom i dovedu u ispravnost oružje i ličnu spremu.⁹³

U novom rejonu razmještaja 13. proleterska brigada ostala je nekoliko dana što je dobro došlo da se borci odmore, a jedinice srede i pripreme za ofanzivna dejstva po komunikacijama. Održano je i više sastanaka partijskih i skojevskih organizacija, zatim sastanaka štaba brigade sa štabovima bataljona i štabova bataljona s komandama četa na kojima su analizirane prethodne borbe i stanje u jedinicama. Međutim, nije bilo vremena za duži odmor. Situacija u Lici i Bosanskoj krajini, gdje je još u toku bila operacija »Vajs 1«, zahtijevala je da se odmah pređe u napad, pa je i Operativni štab hrvatskih i slovenačkih brigada odlučio da brigade odmah otpočnu s napadima na komunikacije Zagreb - Karlovac i na uporišta duž njih. U noći između 4. i 5. februara, 4. udarna i slovenačke brigade »Matija Gubec« i »Ivan Cankar« napale su ustaško-domobransku posadu u Klinča Selu a talijansku u Zdenčini i zauzele Klinča Selo, zapalile dvije željezničke stanice, minirale jedan željeznički most i porušile jedan kilometar željezničke pruge.

Štab 1. bataljona 13. proleterske. Stoje slijeva: Jure Blazević, Ilija Popović i Rade Milanović. Dolje: Ivo Kalcina i Adam Katić, maja 1943. u selu Planina kod Črnomelja. (Iz albuma: Rade Milanovića)

92 Zbornik, tom V, knj. 12, str. 15-16: Zapovijest štaba 13. proleterske brigade od 2.1 1943. godine.

93 Arhiv VII, k. 721, br. reg. 44/11-1: Zapovijest Operativnog štaba hrvatskih i slovenačkih brigada od 2. II 1943. godine.

Angažovanjem svih pet brigada kojim je komandovao, Operativni štab hrvatskih i slovenačkih brigada odlučio se da napadne i zauzme Draganiče i poruši željezničku prugu u njegovoj blizini. Draganiči se nalaze na glavnoj cesti Zagreb - Karlovac, svega 15 kilometara sjeverno od Karlovca i u neposrednoj blizini željezničke pruge. Kao posada u njima se nalazio jedan bataljon talijanske divizije »Lombardija« i dijelovi 9. novačke bojne (domobrani) s nešto oružnika. Operativni štab raspolagao je podatkom da je ukupna jačina posade oko 500 vojnika (400 Talijana i 100 domobrana) smještenih u školi, Vatrogasnom domu i žandarmerijskoj kasarni, kao i po privatnim kućama. Držanjem Draganiča neprijatelj je obezbjeđivao pomenute komunikacije, a istovremeno je mjesto koristio i kao bazu za ispade prema Krašiću. Manje posade nalazile su se i u selima oko Draganiča a veće u Jastrebarskom, Karlovcu, Zorkovcu i Ozlju.

Planom bilo je predviđeno da se koncentričnim napadom 13. proleterske s juga i jugozapada, brigade »Tone Tomšič« s istoka i brigade »Matija Gubec« sa sjevera napadnu Draganiči i likvidira posada, a da napad od neprijatelja u Novakima i Jastrebarskom obezbijedi 4. udarna brigada, a od Karlovca, Zorkovca i Ozlja brigada »Ivan Cankar«. U nastupanju prema Draganičima trebalo je prethodno likvidirati manje posade u okolnim selima a brigade na obezbeđenju da temeljito poruše željezničku prugu na svojim pravcima. Početak napada određen je za 21 sat 9. februara. Po evakuaciji plijena brigade su dobile zadatak da se povuku u rejon ranijeg rasporeda, što znači da se duže držanje pomenutih mjesta nije predviđalo zbog sigurne intervencije neprijatelja jakim snagama.⁹⁴

U duhu dobijenog zadatka, štab 13. proleterske brigade odredio je 2. proleterski bataljon da najprije od neprijatelja očisti sela Goljak, Mrzljake i Dariće, a zatim se prikupi u Budrovcima do daljeg naređenja. Treći proleterski bataljon dobio je zadatak da od neprijatelja očisti Jazvake, Vrbance i Budrovce i ukoliko se zateknu jače neprijateljske snage kod crkve Sv. Jurja (trig. 230) u Konjkovskom da ih blokira, a glavnim snagama da krene u napad u zahvatu glavne ceste s juga prema školi, Vatrogasnom domu i žandarmerijskoj kasarni u Draganičima. Prvi proleterski bataljon (bez čete) imao je da obrazuje rezervu Operativnog štaba u Gucima, a sa jednom četom rezervu štaba brigade u rejonu Budrovci - Jazvaci.⁹⁵

Devetog februara predveče cijela 13. proleterska brigada grupisana je u Brleniću. Štab brigade održao je sastanak sa štabovima bataljona i ukazao im na značaj napada, sadejstvo jedinica i održavnje veze. Oko 18 sati bataljoni su krenuli na izvršenje zadatka. Napadajući na desnom krilu borbenog poretka brigade, 2. proleterski bataljon naišao je na dijelove 9. novačke bojne u Darićima i Budrovcima čiji je otpor brzo slomio. Zarobljena su 63 domobrana među kojima je bio i jedan oficir. Zaplijenjeno je: 50 pušaka 4 puškomitraljeza, petora kola puna razne vojničke opreme i 12 konja. Bataljon je produžio prema Draganičima ali je zbog nejasne situacije i približavanja dana izostao napad pa se povukao prema Benčetićima.

Za to vrijeme 3. proleterski bataljon u nastupanju naišao je na 2. satniju 9. novačke bojne kod crkve Sv. Jurja (trig. 230) i odmah napao. Domobrani su se iz groblja i od crkve povukli u popov stan - jednokatnu zidanicu i nastavili da pružaju otpor. Borci su u toku noći nekoliko puta jurišali na zgradu ali su domobrani uvijek uspijevali da se održe. Kad je počelo da sviče, borci su se povukli po naređenju štaba brigade malo dalje od zgrade i blokirali je. Time je napad bataljona i čitave brigade na Draganiče izostao. Napad na popov stan obnovljen je poslije podne ali je neprijatelj i dalje nastavio da se uporno brani. Tek kad je Stevan Nikoliš, zamjenik političkog komesara 1. čete, uzeo mali minobacač od nišandžije i počeo uspješno da gađa zgradu, predala su se 2 oficira i 79 domobrana, odnosno čitava satnija. Zaplijenjeno je 7 puškomitraljeza, 4 automata (šmajsera), oko 70 pušaka i jedna kola s konjima razne vojničke opreme.

94 Zbornik, tom V, knj. 12. str. 93-95: Zapovijest Operativnog štaba hrvatskih i slovenačkih brigada od 9. II 1943. godine.

95 Zbornik, tom V, knj. 12. str. 96-97: Zapovijest štaba 13. proleterske brigade od 9. II 1943. godine.

Slovenačke udarne brigade »Tone Tomšič« i »Matija Gubec« u toku noći postigle su samo djelimičan uspjeh, pa su u toku dana držale neprijatelja u blokadi. Cijeneći da postoje izgledi na uspjeh, Operativni štab odlučio je da se napad na Draganiče ponovi slijedeće noći, vjerovatno i zbog toga što neprijatelj prethodne noći nije intervenirao ni najjednom pravcu. To je omogućilo brigadama na obezbjeđenju, da lakše poruše željezničku prugu. Kod Domagovičke šume prugu u dužini od oko 250 metara i jedan most raspona 5 metara porušila je 4. udarna brigada. Naišao je od Zagreba voz sa dvije lokomotive i 48 vagona i iskliznuo iz šina. Napadnuto je obezbjeđenje voza i vagoni, najvećim dijelom puni građevinskog materijala, zapaljeni. I brigada »Ivan Cankar« porušila je prugu južno od željezničke stanice Draganići u dužini 300 metara, naišao je oklopni voz od Karlovca i iskliznuo. U toku dana uslijedila je intervencija njemačkih i ustaških snaga od Jastrebarskog, a talijanskih i ustaško-domobranskih iz Karlovca, Zorkovca i Ozlja. Jedinice na obezbjeđenju pružile su mu jak otpor, ali je ovaj zahvaljujući nadmoćnosti i podršci tenkova i oklopnih automobila uspio prodreti prema Draganićima čime je osujećen ponovni napad. Nakon toga brigade su se povukle u rejone iz kojih su krenule u napad.⁹⁶

Iako se nije uspjelo zauzeti Draganiče, napad je dao značajne rezultate: željeznička pruga porušena je na dva mjesta u ukupnoj dužini preko pola kilometra, uništen je teretni i onespособljen oklopni voz što je veoma ometalo normalan željeznički saobraćaj jer je trebalo popravljati prugu. Pored toga razbijena je 9. novačka bojna. Sama 13. proleterska brigada zarobila je 144 domobrana, među kojima 3 oficira i zaplijenila 11 puškomitraljeza, 120 pušaka i 4 automata, pored razne spremne. Stiče se utisak daje uspjeh mogao biti i veći da su sve brigade upornije napadale i da je među njima bilo bolje organizovano sadejstvo. No, i pored toga napad je snažno odjeknuo u Karlovcu i čitavoj okolini i demantovao laži neprijatelja da su partizani uništeni u četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi.

Štab 13. proleterske brigade, za ispoljenu odlučnost i požrtvovanje, Naredbom br. 1 od 15. februara 1943. pohvalio je borce 2. i 3. proleterskog bataljona pri čemu je posebno istakao Stevana Nikoliša i Josipa Novoselca koji je samo prije nekoliko dana stupio u brigadu.⁹⁷ Štab 2. operativne zone Hrvatske, Naredbom br. 10 od 17. februara 1943. pohvalio je komandni kadar i borce 1,2. i 3. proleterskog bataljona i štab 13. proleterske brigade »koji je dobro rukovodio borbama protiv Talijana kod Krašića i protiv domobrana i Talijana u Draganiću.«⁹⁸

Njemačke, talijanske, ustaško-domobranske i četničke snage 15. februara 1943. završile su operaciju »Vajs 1« i otpočele pregrupaciju zbog izvođenja operacije »Vajs 2«. Za sve vrijeme dok su partizanske snage u Kordunu, Baniji, Lici i Bosanskoj krajini zahvaćene operacijom »Vajs 1« vodile žestoke borbe, 13. proleterska zajedno s 4. udarnom a kasnije i slovenačkim udarnim brigadama »Tone Tomšič«, »Matija Gubec« i »Ivan Cankar« dejstvovala je u Žumberku. Ona je spriječavala napade neprijatelja na oslobođenju teritoriju, napadala neprijateljeve posade i uporišta, kidala željezničke pruge, ometala saobraćaj i na taj način vezivala za sebe dijelove dvije talijanske divizije, znatne ustaško-domobranske i manje njemačke snage i onemogućavala redovno snabdjevanje njemačkih jedinica koje su od Karlovca prodirale prema Bihaću. Time je uspješno sadejstvovala jedinicama 1. hrvatskog korpusa u pomenutoj operaciji i izvršavala naređenja Glavnog štaba Hrvatske i Vrhovnog štaba NOV i POJ.

96 Zbornik, tom V, knj. 12, str. 142-147: Operativni izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 12. II 1943. štabovima 1. hrvatskog korpusa i 2. operativne zone.

97 Arhiv VII, k. 724, br. reg. 21/1-5.

98 Arhiv VII, k. 106, br. reg. 9-1.